

ŽIVOT I IDEOLOŠKI SADRŽAJ U DJELU ŠIME LJUBIĆA

Ivan PEDERIN, Zadar

Šime Ljubić potekao je iz domaće, dalmatinske znanstvene tradicije koja se, obogaćena dodirima s ilirizmom, razvila u *Zori dalmatinskoj*. Pedesetih godina, a osobito potkraj tih godina, stupio je u vezu s Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim i ostalim učenjacima i političarima Narodne stranke u Zagrebu koji su ga u sljedećem desetljeću privukli u Osijek, Rijeku i napokon u Zagreb. Ljubić je bio učejak i ideolog u isti mah, ali se nije bavio praktičnom i operativnom politikom. Bavio se poviješću, arheologijom i filologijom, ostavivši dubok trag u nauku Narodne stranke time što je dalmatinskom tradicijom bitno pridonio izgradnji hrvatskoga nacionalnog mita, koji je manje folkloran i filološki, a više je njegova osnovna tvar sadržana u pitanjima demokracije i kulture, što je upravo Ljubićeva zasluga. Te promjene i razvoj njegove ideološke i znanstvene orijentacije lijepo može pokazati baš njegov život pun burnih promjena, koji je opisao Tade Smičiklas kao uspomenu na pokojnog prijatelja, i pregled njegovih radova s bibliografijom, ne služeći se građom iz njegove ostavštine, koja se sada čuva u Historijskom arhivu u Zadru.¹

Šime Ljubić rodio se 24. svibnja 1822. u Starom Gradu na otoku Hvaru od oca Petra i majke Apolonije Scattari, koja je bila Francuskinja iz Marseillea.² Što mu je otac bio, ne zna se, jer Ljubić o tome nije zapisao ništa, a o njemu nikada nije ni govorio. U rodnom gradiću je, kao što se obično i događa, pohađao osnovnu školu i bio odličan đak, kako se to vidi iz svjedodžbe ravnatelja Jerolima Ostojića i učitelja Jerolima Budinića.³

Iz koncepta njegove autobiografije doznajemo da je u zadarsku gimnaziju otišao 1834, a prva svjedodžba te gimnazije ispostavljena mu je 17. kolovoza 1835.⁴ Međutim u školskoj godini 1837/38. pohađao je gimnaziju u Dubrovniku, a 1838/39. u Splitu.⁵ Tu je učio vjeronauk, latinski, aritmetiku, povijest, zemljopis, i grčki,

1. *Život i djela Šime Ljubića*, Ljetopis JAZU za god. 1897, Zagreb, 1898, str. 150–243.
2. Vidjeti koncepte njegove autobiografije, Ljubićeva ostavština X/12. Razno, br. 212. Ubuduće kratko autobiografija. S obzirom da se sva arhivska građa citirana u ovom radu (osim bilj. 8, 28 i 32) nalazi u ovom fondu, dakle u Ljubićevoj ostavštini u Historijskom arhivu u Zadru, fond i arhiv ubuduće ne navodim.
3. 12/IX. Građa za životopis, 11. Školovanje, br. 1. Svjedodžba od 21. kolovoza 1832.
4. Isto, br. 2.
5. Isto, br. 7 i 9.

u Splitu još i njemački, pa je ispit iz tog jezika polagao kod Franza Pettera, inače poznatog učenjaka.⁶ Godine 1842, tada opet u Zadru, učio je u liceju još filozofiju, fiziku, latinsku filologiju, opću povijest, a 30. kolovoza 1843. polagao je ispit iz biblijske arheologije.⁷ Tamo su mu predavali Luka Torre – kojeg Inocenc Čulić blagonaklono opisuje, ali se iz opisa vidi da je bio strahovit štreber,⁸ a Ljubić o njemu u autobiografiji piše da je bio čovjek »tužna karaktera« – i Pietro Bottura, »lud ali učen«.⁹ U petom razredu (1840) gimnazije Ljubić se istaknuo jednim talijanskim sonetom u povodu smrti namjesnika grofa Wenzela Vettera von Liemberga. On je u to doba čitao Vittorija Alfierija i njegova je djela znao gotovo naizust (tako u konceptu autobiografije), pa je u šestom razredu (1841) po Alfierijevoj lektiri napisao i tragediju *Arato*. U toj tragediji na talijanskom jeziku Arato, osnivač ahejske lige, mrzi ropstvo, a voli slobodu, dok se Tauron, osamnaestogodišnji momak zaljubi u svoju majku Elpinice, ženu Aratoovu.¹⁰ Alfieri, protivnik Francuza, bio je dakle Ljubiću uzor liberala. Godine 1844. on je objavio životopis Ivana Frane Biondija.¹¹ Na domaću povijest naputili su ga Petar Nisiteo, njegov sugrađanin i velik erudit, arheolog i prirodoslovac,¹² i Ante Kuzmanić (autobiog.). Malo znamo o Nisiteu, ali je ipak jasno da je on bio učenjak koji se nije više zadovoljavao starim povijesnim djelima, kakvo je bilo Luciusovo, već je povijesno znanje želio dokumentirati. Kako arhivi nisu bili dostupni javnosti, Nisiteo se orijentirao na moguće arheološke nalaze, prije svega na novce.

Ljubić je u školi još volio matematiku. U autobiografiji pisao je da nije imao zvanja, već da je želio raditi na željeznicama, no roditelji su ga »nasilili da se stališu crkvenom posveti«. Iako je Ljubić preko volje postao svećenikom, a kao svećenik najviše se bavio znanošću, nema znaka ni dokaza da bi bio nedostojan kao svećenik.

U Zadru se Ljubić upoznao s mladim rodoljubnim intelektualcima, s Antom Kuzmanićem, Božidarom Petranovićem, Stjepanom Ivićevićem, Andrijom Stazićem i drugima, i oduševio se za narodnu stvar. Za nj je rodoljublje bilo prije svega isticanje slave, ali i hrvatskog karaktera svog zavičaja, Dalmacije, zapravo otoka Hvara i Staroga Grada u kojem se rodio. Nije nimalo slučajno što je on 1846. izdao u Zadru *Ribanje i ribarsko prigovaranje* Petra Hektorovića. Tu se sukobljavao s teškoćama. Kad je 1845. skupljao pretplatnike za to djelo, Stjepan Ivićević pisao mu je o svojoj velikoj želji da ga čita i da se s tim štivom izgrađuje, ali da ne može naći drugih pretplatnika osim sebe, budući da je građanstvo (la classe più comoda) potalijančeno i nema zanimanja za hrvatsko štivo. Osim toga Ivićeviću nije jasno da li Ljubić želi s tim izdanjem zaraditi ili ga pobuđuje čista ljubav (puro amore).¹³ To je pismo i samo sastavljeno na talijanskom, a i sam Ljubić je

6. Ivan PEDERIN, *Franz Petter i Dalmacija*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti, 5(1973/74).

7. Fond iz bilj. 5, br. 15 i 16.

8. Historijski arhiv u Zadru, Misc. 23, Poz. 39.

9. Tako Ljubić. O ovom učenjaku Heda FESTINI, *Semantička teorija Zadranina P. Botture*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti, VII(1976/77) XVI, sv. 16.

10. Neobjavljen rukopis u Ljubićevoj je ostavštini VII/9, br. 24.

11. *Biografia di Gian-Francesco Biondi*, Gazzetta di Zara, 1844, 27. prosinca, br. 104, str. 1.

12. Ida von DÜRINGSFELD, *Aus Dalmatien*, Prag, 1857, 2. dio, str. 119–121.

13. 11/VIII, br. 175. Makarska, 25. siječnja 1845.

o kraja života, čini se, bolje pisao talijanski nego hrvatski. Privatne je bilješke pisao obično na talijanskom. Uz to, to pismo govori o tipu učenjaka kakav je ostajao Ljubić, a taj je u nas u 19. stoljeću prevladao. To je tip učenjaka koji raži narodni identitet u povijesti i jeziku. Kao predstavnik građanstva, on je svojim u sukobu, budi ga, vidi što nitko ne vidi, radi kao zanesenjak, ali ne zaboravlja da je znanstveni rad i književnost nešto što bi trebalo i dobro platiti. Znanost brazlaže neku političku orijentaciju.

Ljubić je kao đak zadarskog sjemeništa učio još staroslavenski i agronomiju,¹⁴ ošavši tako u dodir s najvažnijim stečevinama 18. stoljeća u Dalmaciji, sa staroslavenskim, kojim se bavio nadbiskup Mate Karaman, i s naslijeđem fiziokratskog pokreta. On je to naslijeđe umio i oživjeti, pa je u polemičkom članku *Penezoslovnje, odgovor S. Ljubicha gosp. I. Zafronu*¹⁵ odgovorio na pitanje ima li »penezah slovinskim nadpisom«, da se slovinski govori još od najstarijih dobâ (str. 370). Istaknuo je da se »vrédni gosp. Nadpop Kapor izvan gerčkim i djačkim bukvarom slušao se je i cirilianskim u istomačenju pñeza« (str. 388). Pozivao se na Dobrovskog i Kopitara, ali i na Klementa Grubišića, Matu Karamana, Rafaela Levakovića, Ivana Paštrića, Matu Sovića, pa M. A. Katančića, dakle na domaću glagoljaku tradiciju i stranu slavensku filologiju, želeći našem jeziku dati povijesnu dimenziju i time kulturno dostojanstvo. Jezik za nj nije izraz narodnog duha, kao kod njemačkih romantičara i kod braće Grimm, koji terminom »duh narodni« (Volksgeist) stvaraju pojam narodne zajednice,¹⁶ već dokaz drevnosti i kulturnog dostojanstva. Jezik je dakle ono što oživljuje arheološku iskopinu na kojoj natpisi nisu samo grčki i latinski već i slavenski. Štoviše, slavenski ne živi u sukobu s grčkim i latinskim. Tako se on u članku *Verhu Hvara, O uljudnosti nauka Hvarskog otoka tja od istočenja*¹⁷ poziva na svog učitelja i mještana Petra Nisitea, pa kaže da su otok Hvar naselili Grci u 6. stoljeću pr. Kr. »Onda baš mudroznanja gerčkoj zemlji biahu oni u najcvatnijem prolitju« pa su živjeli Solon, Anakreont, Pitagora, Aristej. Na Hvaru se, tako piše Ljubić, rodio pjesnik Arhiloh, a Hvar bio pod vlašću Demetrija Farskog u 3. stoljeću pr. Kr. Značajno je za ovaj opis grčkog Hvara da se ta kolonija opisuje kao naša. Antička je baština municipalna samouprava, koju su Mlečići zaštitili kad su 987. pobijedili neretljanske usare, a ta municipalna samouprava postala je osnovni preduvjet za razvoj »književstva« u našim gradovima.

ovoljan odnos prema antici i ranoj mletačkoj upravi i osudu gusara, neprijatelja slobodne trgovine, Ljubić je preuzeo od Ivana Kreljanovića-Albinonija (*Memorie per la storia della Dalmazia*, Zadar, 2. sv., 1809), nasljednika fiziokratske misli,¹⁸ liberala. On je zasnovao kult municipalne samouprave u hrvatskom liberalizmu, a Ljubić ga je preuzeo obogativši ga za dimenziju grčke kulture, koja se ne ističe od I. Kreljanovića-Albinonija, i to grčke kulture čiji smo nasljednici upravo mi. To dok je liberalizam za Kreljanovića velikim dijelom pitanje slobodne samouprave i slobodne trgovine, koju ometaju gusari, za Ljubića su samouprava i trgo-

14. Isto, 12/IX. 1, br. 29 i 30.

15. Zora dalmatinska, II(1845), br. 47–52, str. 370–372, 379–382, 387–389.

16. Paul KLUCKHOHN, *Das Ideengut der deutschen Romantik*, Tübingen, 1966, str. 112.

17. Zora dalmatinska, II(1845), br. 5, str. 38–40.

18. Vidjeti: Ivan PEDERIN, *Fiziokratski pisci u Dalmaciji krajem XVIII. st.*, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, sv. XXX.

vina tek preduvjet za razvoj kulture, koja je jedina dostojna stečevina političke slobode, a ne samo jezik kao što to shvaćaju njemački romantičari. Za Jakoba Grimma je, naprimjer, narod izražen u jeziku podsvjesna kolektivna snaga s političkim značenjem uobličena u toku povijesti.¹⁹ Ljubićev pogled unatrag, karakterističan za doba, usmjeren je prema antici i kulturi koja se ostvaruje u uvjetima slobodne trgovine i demokracije, a ne prema srednjem vijeku kao dobu prožetom poezijom, kao u kasnoj njemačkoj romantici.²⁰

Književnost i kultura imperativ su ličnosti, pa Ljubić u recenziji pjesama Ane Vidovićeve²¹ opisuje njezine pjesme kao »...misli razmotrene ali priproste i prike, tako da vidjet je reka koja polagano čistjena pod zemljom kroz perxinu i kamenje s jednim mahom praznuje, i slobodna i bistra medju xalom cavtechim teče«. S druge strane Ljubić pozdravlja »vech bolje zašto tiče xenu i to Dalmatinku« i hvali što se ona drži narodnih pjesama. Emancipacija žene pojavljuje se kao bitni sastojak hrvatskog liberalizma, pa će se tu pojaviti osim Ane Vidovićeve, pjesnikinje kakva je bila Dragojla Jarnevićeva i kasnije »hrvatska George Sand«, Marija Fabkovićeve, publicistkinja u sedamdesetim godinama.

Ljubić je dakle bio daleko od toga da omalovažava filologiju. On je priznavao značaj folklora u literaturi, no bio je i daleko od toga da joj da isključivo pravo izražavanja narodne duše, a to je razumljivo ako se zna da je on u Dalmaciji imao napretek spomeničkoga blaga u kojem je mogao tražiti narodni identitet. On nije bio u položaju njemačkih filologa Sturm und Dranga i romantike koji su jedino u jeziku i folkloru i gotskom stilu u arhitekturi nalazili njemački duh slobodan od latinske iskvarenosti, duh jednak prirodi, pa su obično svuda nalazili dvojnost između romanskoga i romantičkoga njemačkog duha. Kod fiziokrata Rousseau djeluje svojim idejama o slobodi proizvodnje, a ne pojmom prirode, koji osobito Herder i Goethe prihvaćaju i razrađuju u Njemačkoj. Ljubić, koji ima napretek antičkoga i srednjovjekovnoga spomeničkog blaga u Dalmaciji, ne razvija agresivni i oslobodilački kult narodnog duha, već taj duh nastoji sljubiti s antikom. Tako u članku *Smotrenje vèrhu nêkoliko rëçih stanovitih uzderxanjem kao slavjanskih*²² raščlanjuje toponimik Bylazora. To je slavenska riječ, ali predslavenskog podrijetla, jer slično se zvao grad u Peoniji. U članku *Svilno rukotvorstvo u Dalmaciji*²³ Ljubić se ne bavi svilarstvom kao gospodarskim pitanjem, kako su se svilarstvom bavili fiziokrati, pobliže Toma Čulić.²⁴ Prema Ljubiću, pojavu svilca u Dalmaciji zahvaljujemo Justinijanu, čiji je vojskovođa Belizar iz Dalmacije osvajao Italiju, pa je Dalmacija postala »tergovište među istočnom i zapadnomu cesartvu«. Tako je s trgovinom došao u Dalmaciju svilac. »Soukupljenje biaše se ovde podignulo na veliki stališ, i istinopodobno meju mnogimi vèrstan umotvorstvah brojaše se još onu u svili, buduchi da po sudu razgajalacah tèrgovina i umotvorstvo jesu dvë stvari, koje su u jednoj istoj krajini nerastavive i na izmenu pomagaju.« Pošto je trgovinu na taj način napravio kulturnim pitanjem i otpočeo s razvitkom kulta

19. Paul KLUCKHOHN, nav dj. u bilj. 16, str. 112–113, 117.

20. H. A. KORFF, *Geist der Goethezeit*, IV, Hochromantik, Leipzig, 1958, str. 142.

21. *Knjixevni pregled*, Zora dalmatinska, II(1845), br. 23, str. 187–189.

22. Zora Dalmatinska, II(1845), br. 23, str. 181–183.

23. Isto, br. 36, str. 285–86, 294–a95.

24. *Lettera al sig. dottor D. Tommaso Ciulich*, u: *Nuovo giornale d'Italia stettante alla scienza naturale e principalmente all'agricoltura*, XII(1790), str. 1125.

pomorske trgovine u hrvatskom liberalizmu, Ljubić, koji se ranije izjasnio u prilog Mletaka, sad je napisao da je »Mletačko gospodarstvo s opakim namislenjem činilo je smaknuti murve u Dalmaciji god. 1500.«, ali poslije 1750. »Terminazione Grimani« u čl. 7. potiče uzgoj svilca.

U životopisu kardinala Jurja Draškovića²⁵ on je opisao tog prelata kao veoma kulturnog čovjeka, zanemarujući potpuno njegovu pobožnost. J. Drašković, rođen 1515. kraj Zadra, kasnije zagrebački biskup, »mostro quella dolcezza di costumi e quell'amenità di carattere, che lo distinsero da poi in sempre,... (...) Procacciosi e quindi ogni tesoro delle arti liberali, le quali aprono la via alle dignità...« Biskup ima dakle blag i prijatan karakter, a njegovo poznavanje znanosti otvara mu put za napredovanje u hijerarhiji, pa odlazi u Krakow, Rim i Bolognu da uči svete i svjetovne znanosti, stare i nove uljuđene jezike. Načitan klasične i novije književnosti, sakralne i profane, on je izvrstan govornik. Njegov način govora daje njegovim riječima autoritet, uvjerljivost, glas mu je jasan i zvučan, držanje otmjeno, prosudbe pravedne i uvjerljive, mašta sjajna, a ophođenje puno takta. Time Ljubić daje zapravo lik intelektualca, a ne svećenika i hijerarha Crkve. Piše i o sjemeništu i misli da ga moraju voditi ljudi učeni, razboriti i tek na trećem mjestu pobožni, također bez bolesnih ambicija napredovanja i častohlepnosti. Ljubićevo je viđenje znanosti prema tome prije svega laičko i protumilitarističko. Pojam militarizma za nj su Turci, koji svojim provalama ometaju razvitak znanosti.

Najvažnija zadaća znanosti za nj je, tako piše u članku *Polemica*,²⁶ upoznati Dalmaciju, koju se krivo i površno prikazuje u stranim putopisima. Tako znanost postaje zapravo znanost o nama kao članovima naše domovine. Zanimljivo je da Ljubić u tom članku ustaje protiv tada važeće periodizacije na novo razdoblje do Orseolova osvojenja 997, pa od 997. do 1. stoljeća n. e. kad su Rimljani osvojili Dalmaciju. Pisac predlaže podjelu od Pelazga do pada Pharosa i od tada do 1409, pa od 1409. do 1797. Doseljenje Hrvata tu nije bitan događaj. Naša povijest i naš identitet sežu sve do tamnog doba u kojem smo živjeli pod imenom Pelazga. Znanost koja nam govori o tome tamnom dobu jest arheologija kao poznavanje starine iz koje se više nije sačuvala arhivska građa i kada nismo govorili jezikom kojim govorimo danas.

Dana 2. veljače 1847. Ljubić je služio mladu misu, a 3. travnja 1847. hvarski biskup Filipo Domenico Bordini imenovao ga je kapelanom (Cooperatore parochiale) u rodnom Starigradu. Tu se bavio filološkim i povijesnim studijama, proučavao je grčke i rimske natpise, bio u vezi s Josipom Jelačićem, pa je na njegov poticaj osnovao i narodnu čitaonicu u Starom Gradu, tražeći da se hrvatski jezik uvede u sudove i u Sabor,²⁷ slično kao što je i Josip Jelačić uveo hrvatski u Sabor, a nekoliko godina kasnije tražio je da se hrvatski uvede u riječke sudove.²⁸ Ta dva zahtjeva za uvođenjem hrvatskog jezika u upravljanje državom (tome se pridružio i Božidar Petranović) govore o prirodi dalmatinskog doprinosa hrvatskom

25. *Biografia del cardinale Giorgio Drašković Dalmata*, La Dalmazia, II(1846) br.24, str. 198–199, 203–204, 221–228.

26. *Gazetta di zara*, 1846, br. 73 i 74. 10. i 14. rujna.

27. 12/IX, 1. A, br. 48 i 50, i X/12. Razno, br. 212.

28. Stručno mišljenje Josipa Jelačića upućeno austrijskomu ministru pravosuđa nalazi se u Naučnoj biblioteci u Zadru, sign. 143 620 C. O njemu sam pisao u radu *Strani i urednovni jezik u Hrvatskoj*, *Jezik*, XXIX(1982), br. 3.

liberalizmu i rodoljublju. Ono nije filološko i jezik nije toliko pitanje izraza »narodnog duha«, već radije pitanje ostvarenja građanskih prava svakog pojedinca kojem se mora jamčiti pravo da se na svom jeziku brani pred sudom.

Pojam naroda Ljubić je objasnio 1846. u djelu *Običaji kod Morlakah u Dalmaciji* (Zadar). U Predgovoru je pisao: »Promatranje običajah jednog naroda postavlja čovjeka na put, s kim mora se uvesti i proměniti kroz njegova najnuternija skrovišta, i vodi ga još na udorazbiranje istoga redom iz svake strane. I na koj način bolje od jednoga naroda začeti namiso i prisuditi, nego smatrajuć njegove običaje?« Osobnost svakog čovjeka može se dakle objasniti narodom, a ta kolektivna osobnost izražava se u običajima, ne u jeziku. Pošto je objasnio netočnu Fortisovu etimologiju naziva Morlak, koji, misli Ljubić, nije u vezi s morem, i fantastičnu teoriju austrijskog povjesničara Hermanna Maynerta da su Morlaci potomci Mongola, dodao je da Morlaci nisu Srbi, da su katolici i pravoslavni, a ove posljednje Ljubić naziva »poluvircima«. Praznovjerje za Ljubića nije štetno poganstvo. On mu dakle ne pristupa dušobrižnički i teološki, već kao sredstvu poznavanja naroda koji je vrlo »hitra uma«. Ljubić je velik dio svoje knjige posvetio obrani Morlaka od tvrdnji da su skloni razbojstvu i piću te da su lijeni. Tu se pozivao na biskupa Ivana Dinka Stratika,²⁹ znak da je fiziokratsko nasljeđe kod njega živo. To se vidi i iz njegova zahtjeva za unapređenjem poljodjelstva Dalmacije, kojoj je potrebna »obertnost dobro upravljena, ona koja nutka gospodara od njivah da ostavi gradski stan, te da prodje veći dio godine u polju, za da ovdje nastojati bude na bolje težanje i usijanje njivah« (str. 53).

Što se tiče samog jezika kojim Morlaci govore, »nema zveka il romona, koga ovaj jezik nije podoban za sličiti, uredno stavljajući riči i sabirajući među velebrojnim one, koje bolje pristojе se svome naminjenju« (str. 77). Ljubić hrvatski jezik uspoređuje s »gerčkim i dijačkim«, talijanskim i njemačkim. »Druga kripost ovog jezika jest naravno i povoljno sočinjenje ričih. Ništa ovdje usilnoga ne ima, ništa zablentoga ili zameršenoga.« Jezik Ljubić ispituje, ali samo s obzirom na njegovu podobnost za nacionalnu uporabu. Osobito važnima Ljubić drži upravo poslovice koje »mudrosložne su i lipe, priprudno i prigizdavo plodenje podaju slavjanskome narodu.(...) I baš te poslovice, pripovidavši otac sinovim, od starih vrimenah tja do danaska došle su, za biležiti um i čudorednost slavniĥ pradedovah.« Pozivom na Gianbattista Vicoa, koji se kod nas čitao još u 18. stoljeću,³⁰ opaža »da to mišljeno govornje negdi se isto općenito u svim narodima složeno je po putu pervašnjih istinah, početakah, mudrobesidah i skladnoredjah...« (str. 80), pa će se slične poslovice naći kod Salamuna, Pitagore, Kleobula, Posilipa, Publija, pa kod Perzijanaca, Indijaca i Kineza. Poslovica koja uvijek govori čovjeku kao cjelini osnovno je blago čovječanstva u kojem se sreću svi, pa i najudaljeniji narodi u osnovnim pojavama svoje ljudske pojavnosti. Naš je narod tu ravnopravan sa svim narodima, pa i s velikim narodima starog vijeka.

U to doba (1847) Ljubić je napisao rad pod naslovom *O ljubomudriju jezika slavjanskoga*, koji je ostao u rukopisu.³¹ Prvo pitanje jezika za Ljubića je »izpraviti

29. Stratiko to piše u spisu *Memoria sulla necessità e modi d'istruire i contadini nell'agricoltura lette il di 25. ottobre 1789. nella general riduzione della Società Georgica di Castelli di Traù*, Opuscoli economico-agrari, Mleci, 1790, str. 69.

30. Žarko MULJAČIĆ, *La fortuna di G. Vico in Croazia*, Forum Italicum, vol. II(1968), Nr. 4.

31. 9/VII.A, br. 19.

domorodni jezik i obogatiti našu književnost, navlastito iza kako privridni i mnoge hvale dostojni gosp. nauč. A. Kuzmanić izmisli i s većim trudom poda na svitlo ovaj pohvaljeni književni list, Zoru Dalmatinsku.« U ovom sastavu Ljubić je polazio od nazora Melchiorrea Cesarottija da ne postoje kulturni jezici *ipso facto*, već da se svaki jezik može kultivirati.³² Ta njega jezika mora biti orijentirana demokratski, pa Ljubić piše »da pravilo jedincato u što se jezika tiče, jest puk, velju pučki jezik«, i to ne jezik neke pokrajine, jer bi protiv toga bili ljudi iz ostalih pokrajina. Književni jezik mora biti umjetno kultivirani jezik puka. »Onda samo postati će zadosta bogat, kad duh neće imati što iznaći ili razmišljati.« Ljubić je protiv toga da se prizna jedan »vladajući izgovor«. Jezik mijenjaju i njeguju puk i »pisatelji«, vladajući izgovor škodio bi jeziku. »Onevolji narodni jezik, uzkratjajući mu mnogo besidah i načina potribitih, podobnih, skladnih i krepkih, koji bivaju kod drugih izgovorah.« Valja prihvatiti sve »poglavite izgovore« pa »iz ovezi izgovorah obraziti, kao se nigda obrazi u Gerčkoj, općeni jezik«. Taj jezik postao bi narodni i »izgovor državi«.

Njega jezika pitanje je opće narodne kulture. »Napridak bo jezika sveгда jest na razlog razvijanja duha. Za to kod jednog naroda izobraženoga, bogatog, književnog, na rukotvorstvo i soukupljenje podanoga, toli veće jest izverstni jezik, koliko više se od prvih dobara odalečiva.« Kod njege jezika valja prije svega iskoristiti leksičko blago starijih hrvatskih pisaca. Tu Ljubić pravi paralelu prema francuskom jeziku – »Bossouet i Racine hvaljeni su, što su skladno znali neplemenite beside k plemenitomu načinu pisanja prišivati.« Ljubić nije bio ni purist, bar ne srednjoevropskog tipa. Mogu se preuzimati riječi iz drugih jezika, ali »da riči skoro kovane budu gibane po duhu jezika«. Jer i latinski se obogatio grčkim, etrurskim, oskijskim riječima. Engleski i talijanski posuđuju iz francuskog. Ljubić traži i razvijanje povijesnog i poredbenog jezikoslovlja kao Franz Bopp, Friedrich Schlegel, Wilhelm von Humboldt i savjetuje izradu dvaju rječnika, jednoga za narod, drugoga za pisce. Taj rječnik trebao »bi biti razredjen po korenima, ali ne po bukvi, što ne bi samo bilo od prvelike koristi za malo truda upoznati razgrnjenje jezika i izgovorah, mišanje pukah, perva zlamenovanja ričih, izhode razborite ili svevoljno iz pervašnjega tomačenja i njihove neobične uzroke i sve zajedno još lašnje bi se upoznalo svojstvo našeg jezika sa etrurskim, gerčkim, diačkim, staronimačkim i t. d. koji svi kao sinovi iste mati iz sanskritskog naričja izhode.«

Jezik dakle nije u prvom redu etničko pitanje. Nije oznaka naroda s obvezatnošću pripadnosti iz duha jezika kao kod Đure Daničića i Franza Miklošiča, koji su bili zaokupljeni pitanjem etničke pripadnosti naših triju dijalekata.³³ Za Ljubića je jezik bio pitanje kulture, a po svojim organskim svojstvima, odnosa i partnerstva s drugim narodima i kulturnim jezicima. Folklor Ljubić ne spominje kao pitanje njege jezika. Bijahu to nazori dijametralno oprečni nazorima bečke slavistike, koju su kod nas zastupali Đuro Daničić i Tomislav Maretić, pa nije čudo da je Daničić prema Ljubiću bio nenaklonjen, osobito kao recenzent Hektorovićevih

32. Melchiorre CESAROTTI, *Saggi sulla filosofia delle lingue e del gusto*, Pisa, 1801. Te nazore prihvatio je i naš fiziokrat Ivan Dinko Stratiko u pismu *Lettera al conte Radoš Michieli Vitturi sulla vera lingua illirica (vetero-slava) e necessità di studiarla con metodo*, Naučna biblioteka Zadar, MS 513. Ljubić se još pozivao na Vincenza MONTIJA, *Proposta ed aggiunte al vocabolario della Crusca, i Giulia Perticarija*, Degli scrittori del Trecento, Milano, 1817–1826, 7. sv.

33. Zlatko VINCE, *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Zagreb, 1978, str. 294.

pjesama³⁴ koje je izdao Ljubić. Tada je Daničić pisao Račkome: »Drage volje primio bih se da čitam reviziju Hektorovićeve pjesame; kako sam u Ljubićeve izdanju pobilježio sve kako je u najstarijem, moglo bi to čitanje biti korisno. Ali na to ne bih pristao ako Ljubić ne bi izbacio iz svoga predgovora onu obranu svoga prvoga izdanja od moje pokude, jedno za to što će upravo to akademičko izdanje najbolje potvrditi moju pokudu, a drugo zato što bih poslije njegove obrane opet ja morao moliti akademiju da mi dopusti dokazati da je moja pokuda bila pravedna.«³⁵

Pošto je ustvrdio da nijedan jezik nema prvenstvo nad drugim jezicima, on je istaknuo da nijedna vlast ne može nametnuti jezik kao što može nametnuti ustav, no vlast ipak može »pruđiti« jeziku tako što određuje na kojem će se jeziku tiskati knjige. Taj »općeni jezik« koji će država prihvatiti izgradit će znanstvenici od riječi sviju izgovora, slično kako se to zbilo svojedobno u Grčkoj.

Bogatstvo jezika jest u tome što ga mnogi govore, no puk neće izravno sudjelovati u izradi »općenog jezika«. Za njega će znanstvenici kovati riječi iz organskoga blaga narodnog jezika po uzoru na »izobražene« jezike, kakvi su talijanski, njemački, francuski. No mi ćemo se u tome prije svega ugledati na slavenske jezike, kakvi su češki, poljski i ruski. Tuđice ćemo izbjegavati koliko možemo, ali ne na svaki način.

Glavni Ljubićevi uzori bili su Melchiorre Cesarotti, Padovanac, privrženik Ossiana, od kojeg je preuzeo nazor da nema po sebi »izobraženih« jezika, već da svaki jezik to može postati; pjesnik Vincenzo Monti, koji je u spisu *Proposta di correzioni ed aggiunte al Vocabolario della Crusca, contro il Cesari e i puristi* (1817 – 1826) ustao protiv municipalnoga regionalizma u talijanskom jeziku, i Giulio Pericari, koji je normirao talijanski jezik prema klasičnim djelima njegove književnosti, a prozeo je talijansku filologiju historicizmom i rodoljubljem.

Događaji koji su se spremali nisu pogodovali Ljubićeve mirnom radu. Ljubić, povezan s ilirskim pokretom, djelovao je u Starom Gradu kao buditelj narodne svijesti. Dana 8. lipnja 1848. rasporedio ga je njegov biskup Filippo Domenico Bordini na službu kapelana narodne garde.³⁶ Ljubić djeluje rodoljubno i okuplja ilirski raspoložene intelektualce. U vezi je s Božidarom Petranovićem, koji mu 2. veljače 1849. piše da uključi u pokret pjesnika Petra Franasovića i Ljubićeva prijatelja iz Korčule, svećenika kojemu je Ljubić povremeno slao novine i pjesme.³⁷ Tu Petranović hvali Ljubića što je osnovao »slovinsko društvo« u Starom Gradu i savjetuje mu da skuplja »pomorsku frazeologiju« koja će nam trebati jer čuje da će Austrija poslije ustanka Daniela Manina nastojati da što više oficira ratne mornarice bude iz Dalmacije. Taj Ljubićev rad nije se svidio njegovu župniku Jeliniću i serdaru iz stare trogirске obitelji Dragu, koji su ga potkazali biskupu Bordiniju kao političkog sumnjivca (»torbido e inquieto cole sue indicazioni particolarmente

34. *Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića*, JAZU, St. pisci hrvatski, VI, Zagreb, 1874.

35. Viktor NOVAK, *Srpski naučnici i književnici u prepisci sa Franjom Račkim*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I. Odelenje, knj. XXVI, SAN, Beograd, 1964, str. 22-23, pismo iz Beograda 10. veljače 1874.

36. 12/IX, 1. A, br. 52.

37. Petar Franasović Ljubiću 13. siječnja 1846. iz Mokošice i 25. veljače 1849. iz Korčule, 11/VIII, br. 122 i 123, i B. Petranović Ljubiću 2. veljače 1849. Isto, br. 354.

in occasione dei recenti movimenti politici, o colla irriverenza verso li superiori e le autorità«), pa ga je biskup otpustio 19. lipnja 1849, a redarstvo je dobilo nalog da ga uzme pod prismotru te da mu svakoga tjedna pregleda sve knjige i spise.³⁸ Ljubić se žalio, žalbu su potpisali brojni Starograđani i dvorski savjetnik grof Strassoldo vratio ga je na njegovo mjesto, ali ga je biskup Bordini odmah premjestio na službu kapelana u Supetar na Braču 2. studenoga 1849.³⁹

U to doba, 20. rujna 1849, pisao mu je B. Petranović iz Beča: »Dika naša Jellačić jest naš odvjetnik, kome milostivi cesar do sada ništa odrekao nije. Medjuto i dalmatinski domorodci treba da se zbiljski trude za to veći razvitak narodnosti, i za izobraženje bjednoga naroda. Zora promiče Dalmatinskom slavjanstvu, a skorim dolazkom junaka Jellačića medju vjerne Austrii Dalmatince pretvorio se ono u sjajni dan. Dakle gaudeamus! Naše su želje smjerne i pravedne, buduć drugo netražimo do sačuvati narodnost našu i mili majčin jezik, ostavljajući Talijancima njihov.«^{39a} Jezik je u Petranovićevu pismu, kao i inače, pitanje demokracije. S ostvarenjem njegovih prava ostvarit će se i građanska prava širih slojeva. No taj odnos prema našem jeziku nije ni najmanje ksenofoban ni zatvoren, pa Petranović ostaje pri čuvanju prava talijanskog jezika i zagovara dvojezičnost Dalmacije.

U to doba Ljubić je pisao svoju *Poviest narodne dalmatinske književnosti*,⁴⁰ koju je dovršio potkraj 1849. u Supetru na Braču, gdje je tada službovao kao kapelan. U »uvedenju« je obrazložio pisanje tog djela potrebom da se bolje upozna Dalmacija, kojom se zasad bave uglavnom stranci »koji dohode samo da s pogledom upoznaju ovu derxavu (,) a ne duhom«. Naša domovina imala je »glasovitih prizverstnih ljudih i umovah polag krasnoslovja« i ta činjenica našem narodu daje dostojanstvo i mjesto u kolu naobraženih naroda. Narod je jedan i duh tog naroda jedan je, no književnost je »talijanska, diačka i slavjanska«. No sve je naše, jer po Ljubićevu mišljenju jezik nije dubok izraz narodnog duha. Ljubić se u ovom djelu bavi samo ovom posljednjom, jer naš narod »nosi u sebi do cilja sve značaje slavjanskoga kolina«, a k tome je uloga Slavena na svijetu sve važnija. Dalmacija se probudila prije ostalih »te zajedno s Italiom započela nauke i svakoverstno krasnoslovje gojiti«. Pozivom na Scipionea Maffeia ističe »da učenje poviesti uljudnih naukah i umstvah ima se brojiti izmedju najkorisnijih i najkrasnijih, prinosechi nam ovo napridke ljudskog uma...« Istaknuvši tako povijest s krugom humanističkih znanosti kao znanosti *par excellence*, dodao je da znanost mora biti nacionalna kao što je u Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Rusiji i Češkoj, i završio poklicima dalmatinskom narodu, Slavenima i njihovu jeziku i slobodi »riči i pisanja«. »Uvedenje« dakle sadrži najvažnije stečevine liberalizma, naglašavanje uloge znanosti u nacionalnoj državi, uz zahtjev za slobodom znanstvenog i političkog djelovanja.

Kao glavni preduvjet razvoju znanosti u Dalmaciji Ljubić je istaknuo da je Dalmacija živjela u miru »pod vladom mletačkoga skupnovladanja i pod obranom svoji zakonah«, a to će reći municipalne autonomije (str. 130) pa su naši ljudi kao Frane Petrić, Markantun Dominis i mnogi drugi mogli sudjelovati u rascvatu evropske uljudbe. Sâmo djelo niz je životopisa pojedinih dalmatinskih učenjaka

38. X/12, br. 212, i 12/IX.A, br. 53.

39. Isto, br. 212, i br. 54, 55.

39a. Isto, 11/VIII, br. 355.

40. Rukopis se nalazi u kutiji 9, br. 17.

koji su sudjelovali u evropskoj uljudbi. Ti životopisi sadrže poblize podatke o našim starijim piscima i njihovim djelima, od kojih nisu sva sačuvana, odnosno sačuvala su se u Ljubićevim citatima njihovih pjesama. Članci o pojedinim piscima nisu stilizirani, često predstavljaju puko gomilanje podataka, no tu je njihova vrijednost nezamjenjiva i neprocjenjiva jer se Ljubić služio knjižnicama koje se nisu sačuvala, kao što je knjižnica Petra Nisitea u Starom Gradu, koju je površno opisala Ida von Düringsfeld,⁴¹ pa knjižnicom obitelji Zudenigo u Zadru, gdje je otkrio Hektorovića, Barakovića i drugo.⁴²

Rukopis je Ljubić poslao u Zadar profesoru na zadarskoj gimnaziji Jerolimu Šutini, koji mu je javio da ga čitaju katolici i pravoslavni s velikim zanimanjem.⁴³ Božidar Petranović pisao mu je 22. siječnja 1851. u Supetar na Braču da čita rukopis te da će ga preporučiti cenzoru Dinku Viteziću da mu da mjesto na zadarskoj gimnaziji; 12. prosinca 1852. pisao mu je da će knjiga biti »od velike koristi književnosti našoj i uvieren sam da će narodu našem a navlastito braću Hèrvatom povoljna biti«. Savjetovao mu je da je prepíše učisto i pošalje njemu ili Andriji Staziću, a na kraju pisma zahvalio mu je na vinu, jer mu je Ljubić s rukopisom poslao i demizon dobrog vina, koje je Petranović pohvalio. Napokon mu je 20. veljače 1853. opet pisao kako je kazao cenzoru D. Viteziću i namjesniku Lazaru Mamuli da mu dadu mjesto u Zadru.⁴⁴ Ljubić ipak nikad nije to mjesto dobio.

Ivan Kukuljević Sakcinski pisao mu je 20. travnja 1853.⁴⁵ ističući razne financijske razloge zbog kojih se knjige zasad ne mogu tiskati, iako je djelo pročitao Ljudevit Gaj. Savjetovao je korekciju naslova u »poviest dalmatinsko-hèrvatske književnosti«. Dana 11. svibnja 1855. pisao mu je Kukuljević opet da su Matica i Društvo za povjesnicu jugoslavjansku u Zagrebu načelno spremni tiskati to djelo, ali savjetuje neke dopune koje bi mogli napraviti i oni u Zagrebu.⁴⁶ Onda mu 29. studenoga 1855. opet piše Kukuljević da djelo još nije pregledano, ali mu zamjera što nije radio u zagrebačkim knjižnicama, pa će djelo valjati dopuniti, a svakako i naslov promijeniti, tako da bude povijest hrvatske književnosti, jer Kukuljević je, to se jasno vidi iz pisama, točno vidio i znao granicu između pojedinih južnoslavenskih naroda, pa je tražio hrvatsko narodno ime. Tu je I. Kukuljević polazio sa stajališta bliskih rodoljublju srednjoevropskog tipa. Ljubić, koji je bio privrženik rodoljublja zapadnoevropskog tipa, onda je još manje važnosti pridavao etničkim pitanjima, pa Vinko Valčić i Milan Škrbić ističu ta pisma kao trvenja I. Kukuljevića s Vukom Stefanovićem Karadžićem oko svrstavanja Dalmacije u jedan ili drugi nacionalni okvir.⁴⁷ To ipak nije bio glavni razlog što je to djelo ostalo u

41. *Aus Dalmatien*, Prag, 1857, II. str. 119–121. Tako i Zlata BOJOVIĆ, *Povijest narodne dalmatinske književnosti Šime Ljubića*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, Priština, Tršić, 11–15. IX. 1978, br. 8, str. 83.

42. VII/A/, br. 19. kutija 9.

43. X/12, br. 212.

44. 11/VIII, pisma, br. 336, 357, 359.

45. Isto, br. 200. O tome i Z. BOJOVIĆ, nav. dj., ad 41, str. 97.

46. Isto, br. 201.

47. *Geneza Ljubićeva »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, 2(1963), sv. 2, str. 170–188.

rukopisu. Glavni razlog bijaše što je ono u svakom pogledu torzo. Nije obuhvaćalo čak ni cijelu »dalmatinsku« književnost. Točnije, obuhvaćalo je samo pisce nekadašnje mletačke Dalmacije, pa kao srednjoškolski udžbenik, a napisano je za tu svrhu, nije bilo prikladno u onom obliku.

No s tim je djelom ipak počela diskusija o osnovnim ideološkim pojmovima politike kasnije Narodne stranke. Ta će se diskusija nastaviti i mi ćemo je pratiti. U toku te diskusije stvorit će se ideološka tvar Narodne stranke kao stečevina jedne skupine ljudi u kojoj je Šime Ljubić imao znatnu ulogu utječući na Kukuljevića i Račkog isto kao što je Kukuljević utjecao na nj. Ta ideološka tvar proistječe iz niza znanstvenih spoznaja i uvjerenja do kojih će se doći znanstvenim istraživanjem i koje će služiti spoznaji što je to hrvatski narod u južnoslavenskom okviru, odnosno što je potrebno poduzeti da naš narod živi bolje i da ostvari moralni, materijalni i politički napredak. Ta ideološka tvar širit će se knjigama i časopisima, osobito časopisom *Vijenac*, i stvoriti sustav vrijednosti suvremenoga hrvatskog mentaliteta koji će biti ukorijenjen u građanstvu kao klasi školovanih ljudi što svojoj naobrazbi zahvaljuju sposobnost da vode upravu i privredu svoje zemlje.

Početak pedesetih godina bio je za Ljubića vrlo težak. On se nije slagao sa svojim župnikom Josipom Tomićem u Supetru. Opisao ga je kao »jednoga od najhudijih pristaša sadašnje lojolske sliedbe«. ⁴⁸ Josip Tomić pisao je vikaru Nikoli Definisu 5. siječnja 1852. iz Supetra da se Ljubić odijeva neprikladno, da ne sluša opomene, da nosi čizme, civilno odijelo, okrugli šešir i time sablažnjuje vjernike. ⁴⁹ Čini se da je Tomić nešto došaptavao i biskupovoj kumi Peri, ⁵⁰ pa ga je Bordini opet premjestio, sada u udaljeno brdsko mjesto Nerežišće na Braču 7. travnja 1852. ⁵¹ No već 28. listopada 1852. Bordini ga šalje za dušobrižnika u Sv. Nedilju, također na Braču. Ljubić je to doživio kao šikaniranje. Branio se, pozivao se na ustav, slobodu zbora i dogovora. ⁵² Tako je Ljubić bio u dušobrižničkoj službi na Braču stalni nezadovoljnik izložen potvorama i šikaniranjima svake vrsti. Bio je željan znanja i znanstvenog rada budući da je već 1851. surađivao s Društvom za povjestnicu i starine Jugoslavjana koje je vodio Kukuljević. ⁵³

Godine 1854. otišao je Ljubić u Beč da pribiva carevoj ženidbi. Tamo je 27. svibnja položio ispit iz hrvatskog jezika pred komisijom kojoj je na čelu bio Fran Miklošič. Zadaća mu je bila prijevod na hrvatski prvih 10 pjevanja *Gerusalemme Liberata* Torquata Tassa. Miklošič mu je u svjedodžbi, kojom je Ljubić stekao pravo da bude gimnazijski nastavnik, priznao dobro poznavanje svoga materinskog jezika, ali mu je zamjerio ikavizme i pisanje smart umjesto smert. ⁵⁴ Po povratku Ljubić je opet imao okapanja: Zbog trvenja s mjesnim narednikom žandarmerije biskup ga je kaznio i poslao u samostan u Sumartin na duhovne vježbe. ⁵⁵

48. X/12, br. 212. Isti izraz rabi i Ladislav Mrazović u njegovoj biografiji *Prof. Šime Ljubić (Sa slikom)*, Vienac, VII(1875), br. 25, str. 837.

49. 12/IX, 1. A, br. 57.

50. T. SMIČIKLAS, nav. dj., str. 162.

51. 12/IX, 1. A, br. 59.

52. X/12, br. 212, i 12/IX, 1. A, br. 68.

53. 11/VIII, br. 49. Kukuljević mu je objavio *Staro dalmatinsko pjenezoslovje*, Arkiv za povjest jugosl., II(1852), st. 169–208.

54. 12/IX, 1. A, br. 41.

55. 12/IX, 1. A, br. 67.

Godinu dana kasnije, 21. rujna 1855, dobio je od Ministarstva u Beču stipendiju od 400 forinti godišnje da studira povijest.⁵⁶ Nastojao je isposlovati kod biskupa da mu dopusti odlazak u Beč. Biskup se opirao i uzalud ga je na to pokušavala nagovoriti Ida von Düringsfeld.⁵⁷ Biskup je nije slušao i uporno je ostajao pri odbijanju. Tada se Ljubić poslužio lukavstvom. Biskupov tajnik, a njegov prijatelj, podmetnuo je biskupu spis na potpis. On ga je, ne gledajući, potpisao 10. listopada 1855. i time dopustio Ljubiću da ide u Beč.⁵⁸

U Beču je Ljubić 28. listopada 1857. pred komisijom, kojoj je na čelu opet bio F. Miklošič, položio ispit iz povijesti i zemljopisa,⁵⁹ a slušao je kolegij o rimskim i grčkim klesanim kamenima kod Josepha Arnetha, pa o grčkoj i rimskoj numizmatici, opet kod Arnetha. Njemačku i austrijsku povijest predavao mu je J. Aschbach, njemačku književnost A. Tomaschek i napokon slavensku paleografiju F. Miklošič.⁶⁰ Dana 19. studenoga 1856. Ljubić stupa u vezu s bečkom Središnjom komisijom za zaštitu spomenika koja mu dodjeljuje 400 forinti za put u Istru i Dalmaciju, gdje je pod vodstvom tršćanskog arheologa Augusta Kandlera istraživao rimsku kolonizaciju.⁶¹

Godine 1856. izišao je u Beču Ljubićev *Dizionario degli uomini illustri della Dalmazia*. U uvodu (Prefazione) Ljubić je pisao o teškoćama znanstvenoga povijesnoga rada kod nas. To su zemljopisna udaljenost, zatim nacionalni ponos, koji je isključio strance i inozemstvo, nametnuvši znanstvenom radu uski nacionalni okvir s kojim se Ljubić nije mirio, već zbog svoje vizije Dalmacije koja je bila više kulturna negoli etnička, pa je ponovio svoje ranije nazore o Pelazgima kao prvim žiteljima Dalmacije, koji su bili kulturni narod, pa su Grčka i Italija od njih primile prvo sjeme znanja. Kiklopski zidovi u Starom Gradu, Asseriji, Visu i Solinu njihove su građevine. Sama Dalmacija bila je važna u političkom sustavu antičkog svijeta u čijoj je kulturi ona sudjelovala. No, nažalost, August je iz Dalmacije odnio čitavu biblioteku kodeksa na grčkom i drugim starim jezicima, pa je od odnesenog blaga napravio knjižnicu u Rimu. Imperator August pojavljuje se ovdje otprilike kao metaforizacija Napoleona koji osvaja i pljačka kulturno blago osvojenih zemalja. No Ljubićev odnos prema inozemstvu nije ksenofoban kao odnos većine buditelja narodne svijesti u malim srednjoevropskim narodima, a i u Njemačkoj, koji strance gledaju kao osvajače i izrabljivače što su skrivili kulturnu zaostalost njihove zemlje. Ljubić ističe trajne i nepremostive kulturne veze Dalmacije i Italije i traži osnivanje muzeja, okupljanje i čuvanje arheoloških spomenika jer, piše, naši preci leže nesahranjeni, a k tome mi moramo dodati liri ljudske duše još jednu žicu, a to je žica našeg zavičaja.

Dok se u *Poviesti narodne dalmatinske književnosti* ograničio na pisce mletačke Dalmacije koji su pisali hrvatski, u ovom je djelu naglasak stavio na pisce i znanstvenike koji su sudjelovali u evropskoj uljudbi i stekli time slavu, posvećujući mnogo pažnje strancima što su djelovali kod nas, kakav je bio Francesco Maria Appendini. Izgled gradova, kao što su Rim, Padova ili Beč, prestiž dvorova i

56. 12/IX, C, 186.

57. *Aus Dalmatien*, Prag, sv. 2, str. 123.

58. 12/X, br. 212, i 12/IX, 1. A, br. 43.

59. 12/IX, 1. A, br. 42.

60. Isto, br. 44.

61. 12/IX, C, 186.

knezova mjera su veličine, sjaja i zasluga likova kojima je uvrstio životopise, a njihov život zapravo je karijera što zavisi od milosti jednog vladara ili drugog, od uloge u jednom gradu do uloge u drugom, od preporuke jedne do druge visoke ličnosti.

Evropa je dakle jedan svijet znanosti i kulture prekriven i organiziran mrežom vladara koji svojim utjecajem, davanjem namještenja, odličja i preporuka tome svijetu daju život. Takva Evropa zapravo je metaforizacija neoapsolutističkog činovništva posuvremenjenog organizma koje je s vladarskom inicijativom umjesto narodne volje željelo privesti prostranu Austriju napretku. Lik cara Dioklecijana može nam izgledati kao metaforizacija Franje Josipa I. Ljubić opravdava Dioklecijana od optužaba da je progonio kršćane; na to ga je nagovorio Galerij krivim optužbama da su kršćani zapalili njegovu palaču u Nikomediji. Dioklecijan je mudar i razborit kao zakonodavac, odnosno modernizator Justinijanova kodeksa i organizator nove uprave velikog carstva koji zaštićuje znanosti i umjetnosti, ima dobar javni ukus, djeluje poput nekog prosvijetljenoga građanskog monarha nekog apsolutističkoga razdoblja koji reorganizira činovništvo i školstvo kao Franjo Josip I, odnosno njegovi ministri Alexander Bach, grof Leo Thun i drugi.

Dakako, put kroz tu činovničku karijeru nije uvijek bez teškoća. Ruđer Bošković, naprimjer, ne podnosi kad mu se krute zaslužene pohvale, prijeti otkazom i odlaskom u Braziliju. On u Francuskoj trpi od zavidnikâ osobito zbog svoje urođene iskrenosti pa razočaran i umoran odlazi i vraća se u Italiju.

Već po tim vanjskim oznakama ovo je djelo blisko apsolutizmu. To je knjiga o kretanju ljudi u činovništvu koje reorganizira prosvijetljeni vladar, o prednostima i nedostatku sistema. U uvodu Ljubić traži i organizaciju kulturnih i znanstvenih prilika u svom zavičaju Dalmaciji. Ljubić nije, dakako, time napravio neke izravne usluge režimu, nije sudjelovao u njegovoj germanizatorskoj politici. On je naprosto imao neki odnos prema novom stanju budući da njegovo rodoljublje nije bilo ksenofobno i revanšističko, već uvijek s odnosom prema Evropi, a apsolutizam je bio kozmopolitski i obećavao je reorganizaciju znanosti u kojoj je Ljubić surađivao, kao uostalom i Kukuljević, koji je tada osnovao »Društvo za povjesnicu jugoslavjansku«.

Ljubić je u *Poviesti narodne dalmatinske književnosti* istaknuo duboku povezanost hrvatskih pisaca s evropskom, a napose talijanskom kulturom. U *Dizionariju* je istaknuo njihovo izravno sudjelovanje u evropskoj uljudbi, a to je ostalo kao trajna stečevina u ideološkoj tvari Narodne stranke. Sudjelovanje Hrvata u evropskoj uljudbi bilo je jedno od polazišta u strukturi pojma »narodne znanosti« Ivana Kukuljevića. No Kukuljević je pisao da su hrvatski intelektualci morali u tuđinu zbog teških prilika u kojima je hrvatski narod živio. »Nu ne imajući Hrvati više nezavisne i narodne svoje kraljevine, koristili su ovi odabrani sinovi našega naroda većma onoj državi, kojoj pripadahu, nego li svojoj domovini.«⁶² Za razliku od Ljubića, Kukuljevićevo je rodoljublje revindikatorsko. Povijest je niz nepravdi koje su nam nanijeli tuđinci, a mi ih moramo ispraviti u budućnosti, u čemu će nam ideologija biti vodiljom.

U to doba nastavljala se diskusija o usklađivanju ideoloških stavova u hrvatskoj znanosti koja je počela oko *Poviesti narodne dalmatinske književnosti*. Tome se

62. *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Niz životopis, Zagreb, 1886, str. 2. Uvod.

pridružila i diskusija oko *Dizionarija*. U doba kad je tiskanje prvog djela otpočelo po Karadžićevoj preporuci i odmah obustavljeno,⁶³ Kukuljević je 15. ožujka 1856. pisao – bojeći se da će Karadžić nagovoriti Ljubića na srpsko ime, koje su prihvatili neki Dubrovčani, a nije mu se sviđao ni naziv slavo-dalmatski za jezik koji je predlagao zadarski kanonik Škarić – da će *Dizionario* u Zagrebu naći malo čitatelja jer je napisan na talijanskom.⁶⁴ Dana 26. lipnja 1857. opet traži hrvatsko ime za naše stare pisce koji su se sami takvima osjećali pa je i danas u narodu hrvatsko ime jedino živo i narodno. Slovinsko ime odnosi se na sve Južne Slavene, ne samo na Srbe.

Ljubić je, to je neprijeporno, oklijevao s prihvaćanjem tog nacionalnog okvira koji mu se činio možda uskogrudnim, no svakako da je bio neophodan. Ne možemo se složiti s Valčićem i Skrbićem da je on to radio iz obzira prema Srbima, jer je Srbija tada bila turska pokrajina i nije imala ugleda u politici, ekonomiji i znanosti. Na tim područjima u nas je najvažniji bio Beč. Ljubićev etnički osjećaj bio je naprosto premalo izražen. Država za nj nije bila preduvjet da »narodni duh«, sadržan u jeziku, dođe do izražaja, već preduvjet ostvarenja slobode u univerzalno shvaćenoj kulturi. Osim toga on je sa svojim *Dizionario*m postigao sjajan uspjeh u Beču i Dalmaciji.

*Wiener Courier*⁶⁵ pisao je kako bi svaka austrijska pokrajina morala izdati takvo biografsko djelo da bi se stvorila univerzalna austrijska biografija. Ljubić je pokazao da su u Dalmaciji postojale dvije književnosti – talijanska i »slavenska« – pa je napisao članke o brojnim hrvatskim piscima kao što su Petar Hektorović, Mavro Vetranić, Nikola Baraković, Ignjat Džordžić, Petar Kanavelić, Andrija Kačić-Miošić, Ivan Gundulić i drugi koji su se ugledali u grčke i rimske pisce. U svakoj austrijskoj pokrajini valja osnovati jedno znanstveno-povijesno društvo koje će objavljivati rukopise. Pisac još dodaje da su brojni Dalmatinci sudjelovali i u talijanskoj kulturi. U drugoj recenziji, također u *Wiener Courieru*, Moritz Bermann piše da je Ljubić s tom knjigom posramio Beč.⁶⁶ Sam ministar Alexander Bach napisao je Ljubiću pismo hvaleći njegovo djelo koje čuva uspomenu slavnih predaka i pobuđuje da ih nasljedujemo.⁶⁷ Glas tog djela bio je toliki da je dubrovački knjižar Pietro Francesco Martecchini namjeravao još 1893. izdati novo izdanje i o tome je pisao Ljubiću.⁶⁸

63. X/12, br. 212.

64. 11/VIII, br. 203.

65. Br. 137 od 26. kolovoza 1856. Daljnje recenzije izišle su u: *Wiener Zeitung*, Beilage für Kunst, 5. srpnja 1856, br. 27; *Osserv. dalmato* 1856, 15. srpnja, br. 113, i 4. studenoga br. 176; *Mondo letterario*, Torino, br. 5 od 30. siječnja 1858; *Blätter für Kunst und Literatur* od 5. srpnja 1856, br. 27; *Annuario dalmatico* I(1859). O. v. Reinsberg Düringsfeld pisao mu je iz Breslaua 29. lipnja 1857. da je njegova recenzija *Dizionarija* izišla u »Magazin für die Literatur des Auslandes«, 11/VIII, br. 380. e., a recenzija njegove žene Ide da izlazi u časopisu »Frankfurter Museen«, 11/VIII. '80-e.

66. Od 9. rujna 1856, br. 160.

67. 12/IX, C, br. 145.

68. Martecchiniju je onda bilo 90 godina. Vidi njegovo pismo od 12. studenoga 1893. iz Dubrovnika, 11/VIII, br. 260.

Sam Ljubić traži u člancima koje je u to doba pisao čuvanje »djedovske slave«⁶⁹ i organiziranje povijesnih i arheoloških istraživanja. Petranović je u tu svrhu organizirao sabirnu akciju da se namakne novac za istraživanje mletačkog arhiva, budući da je u Marciani već radio Giuseppe Valentinelli na skupljanju podataka o našim prilikama i književnosti.⁷⁰

Malo nakon toga Ljubić je prikazao knjigu Johanna Georga Hahna *Albanesische Studien* (Beč, 1853), pa je našao da su Albanci pravi potomci Pelazga, da su se služili alfabetom koji je donio Kadmo, a da je albanologija ključ dalmatologije.⁷¹

Bilo je to doba organiziranja znanosti kao nacionalnog organa. Sad se traži ozbiljan rad. Ljubić u to doba hvali Mata Vodopića što je pronašao neki rimski spomenik, pa ističe da je Vodopić od onih koji rade, a ne govore mnogo.⁷² Ljubić je, kao i Kukuljević, tu nacionalnu znanost ideologizirao. Znanost je za nj put do svijesti, a ta je svijest dalmatinska i evropska. Dalmacija je tada imala ugleda u Beču i Italiji, a Ljubićevom zaslugom taj se ugled širio i dalje. Tako je Gerhard Lepsius 27. svibnja 1857, u ime epigrafske komisije Pruske kraljevske akademije znanosti, zahvalio Ljubiću na pomoći pri izradi djela *Corpus inscriptionum latinarum*, o čemu je izvijestio Theodor Mommsen, a Karl Czoerning, predsjednik Bečke središnje komisije za istraživanje i očuvanje građevinskih spomenika, zahvalio je Ljubiću za pomoć njegovoj komisiji u arheološkim istraživanjima.⁷³

Kukuljević je tražio jedan mnogo uži nacionalni okvir – hrvatski – u koji će ući i dalmatinska prošlost. Taj Kukuljevićev okvir, ma koliko nužan, prijetio je usko-grudnom isključivošću i siromašenjem, lišavanjem velikog dijela naše kulturne baštine koja nije bila etnički hrvatska, već evropska, ali ipak naša. Ljubić je ostavljao etnička pitanja otvorenima i nedorečenima. Diskusija je trajala da bi se šezdesetih i sedamdesetih godina dovršila izgradnja nacionalno-integracijske ideologije. U kozmopolitskim pedesetim godinama, u doba apsolutizma, te se razlike još nisu mogle premostiti.

U to doba Ljubić je napisao svoj spis *Intorno alle lingue parlate nella Dalmazia, Osservazioni critiche*.⁷⁴ U tom spisu on se poziva na Giambattista Vica kao patrijarha povjesnosti koja se danas udomila u učenoj Njemačkoj, a onda je uzeo u zaštitu nazor Vuka St. Karadžića izrečen u *Kovčežiću*, da su samo čakavci Hrvati protiv napada Bogoslava Šuleka.⁷⁵ Ljubić tu opisuje srpski jezik kao njegovan i kultiviran i nada se da će ga prihvatiti svi Južni Slaveni, pa Zlatko Vince zaključuje da taj rad nije više od ponavljanja Miklošičeva nazora.⁷⁶ To se ne može

69. Giuseppe Ferrari Cupilli, koji je kasnije izdao dva biografska djela u Zadru, *Biografie e necrologie d' illustri e benemeriti Dalmati*, Zadar, 1874, i *Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia*, Zadar, 1887, hvalio je Ljubića u pismu od 24. siječnja 1856. što je pokazao da Dalmacija nije zaostala o odnosu na Evropu, 11/VIII, br. 113.

70. *Documenti relativi alla Dalmazia*, Osserv. dalmato, 1856, 29. lipnja, br. 104.

71. *Studi albanesi*, Osserv. dalmato, 1856, od 17. lipnja, br. 97.

72. *Ossevazioni archeologiche*, Osserv. dalmato, 1856, 15. lipnja, br. 96.

73. 12/IX, B. br. 114.

74. VII A. kutija 9, br. 20. Objavio ga je kao *Über die Sprache Dalmatiens, Kritische Bemerkungen*, u: »Österr. Blätter für Literatur und Kunst, 1857, br. 30 i 31, 25. srpnja i 1. kolovoza. Ja sam se služio Ljubićevim autografom napisanim na talijanskom jeziku.

75. *Srbi i Hrvati*, Neven, 1856, str. 233–244.

76. Djelo iz bilj. 33, str. 296.

poreći, no valja istaknuti i literaturu koju je Ljubić citirao, a to je: osim Miklošičevih djela još: Gustav Wenzel, *Beiträge zur Quellenkunde der dalmatinischen Rechtsgeschichte im Mittelalter*, u: *Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen* (Beč, 1849–1851); E. Krause, *Res Slavorum in imperiorum occidentalis et orientalis confinio habitantium seculo IX*. (Berlin, 1854); J. G. Hahn, *Die albanesischen Studien* (Beč, 1853); Ernst Dümmler, *Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien* (Beč, 1856); Giuseppe Valentinelli, *Bibliografia della Dalmazia e del Montenero* (Zagreb, 1855); Vuk St. Karadžić, *Primjeri srpsko-slavenskoga jezika* (Beograd, 1857).

Na kraju je Ljubić još dodao da su Iliri bili Pelazgi i time se udaljio od Miklošiča, kojem je jezik bio jedini ključ nacionalne pripadnosti. Ljubić nije mislio tako, pa je mogao preporučiti prihvaćanje »srpskog«, zapravo štokavskog dijalekta, čime nije označio nikakvo pristajanje u ovaj ili onaj nacionalni okvir, već je naprosto označio taj dijalekt kao najljepši i najelegantniji.

U to doba Ljubić je napisao *Relazione della storia colle altre scienze e relativo metodo d'insegnamento nelle scuole*⁷⁷ (Odnos povijesti s drugim znanostima s metodom podučavanja u školama). Ljubić nije datirao rukopis, a nije ga ni objavio.

Povijest je za nj razlog postojanja čovječanstva i logika znanstvenog procesa i svih znanstvenih disciplina. Sve znanosti slijevaju se u povijesti. U ranijim razdobljima filozofija je obuhvaćala sve ostale znanstvene teorije, odražavala metafizička načela i unutarjni život nacija. No kad su proučavanja povijesti i filozofije počela ulaziti u pitanja revolucije ljudske misli, povijest je priskočila u pomoć povijesti filozofije pa su se najvažnija pitanja ljudskog uma mogla shvatiti. Time je Ljubić polazio od Giambattista Vica, koji nije priznavao apstraktnu Platonovu republiku, već povijesni tok sa svojim modalitetima, pa je povijest za nj bila veliki grad čovječanstva kojim vlada Bog.⁷⁸ Povijest je, nastavlja Ljubić, razgradila u sastavne dijelove filozofska načela Indijaca i Egipćana. Ona je utvrdila teokratska načela prvobitnih zajednica, pa je dualizmu njihove filozofije pridala načelo oblika sadržano u vlasti tih društava što su pokrenule uljudbu i pritisak vlasti. Tako je Ljubić povijest učinio načelom proizvodnje kulture koja se, kako nas uči Thomas Hobbes u *Leviathanu*, razvija kroz povijest države i državâ u ratu. Dok je Vico svojom skepsom raščlanjivao mit i u njemu nalazio borbu u kojoj je nastajala povijest,⁷⁹ za Ljubića je izvor povijesti filozofija sa svojim metafizičkim refleksima. Tako indijsko i egipatsko graditeljstvo odražava teurgičku konstituciju rane zajednice. Povijest će nam pomoći da razriješimo držanje teoloških načela. Tu istinu pradavnih vremena može objasniti jedino povijesna znanost naših dana, jer je povijest po sebi zagonetka i mistična, a put do znanosti prve zajednice vodi preko teologije, osobito preko moralnih znanosti kao što je Manesov kodeks, Mojsijev zakonik, najstariji kretska zakonik. Moralne pojave tog doba nisu drugo nego manifestacija povijesne logike tih uljudbi. No isto načelo obnavlja se kroz povijest i čuva do današnjice. Ljubić se tu bliži Vicovim tumačenjima mitova, no za razliku od Vica, Ljubiću je važnija građevina. To će reći da je arheologija zapravo prva povijesna znanost koja će pomoći da se povijesne pojave relativiziraju vremenski i prostorno i da se narodi nađu kao partneri u povijesti. Pišući tako Ljubić je stajao protiv

77. III, sv. 4, Kutija 2.

78. Benedetto CROCE, *La filosofia di Giambattista Vico*, Bari, 1956, str. 103.

79. Isto, str. 224.

prosvjetiteljskih pokušaja racionalizacije i intelektualizacije religije i protiv nacionalističkog ukidanja povijesnog u religiji i deizma u kojem se božanstvo pojavljuje kao mrtvi pojam. No dok je Vico, kao uostalom i Johann Georg Hamann, tražio odgovor povijesti u vjeri, jeziku i poeziji, koji su isto,⁸⁰ Ljubić traži objašnjenje jezika i najstarijih zakonika od povijesti, točnije od arheologije.

Za Ljubića povijest nije samo kritika prošlosti, već i putokaz u budućnost, pa je povijest tutor svih ostalih znanosti i načelo njihove organizacije, ona koja koordinira razdoblja. Jer povijest nije ništa drugo doli znanost o čovjeku kao društvenom biću. Tako će propast Rimskog Carstva objasniti njegove gospodarske prilike. Povijest dakle mora pribjeći političkoj ekonomiji. Feudalizam objašnjava niz moralnih pojava koje racionalna filozofija ne može objasniti, čak ni zamisliti, kao kult lijepe žene. Zato je Vicova misao filozofska i filološka u isti mah, a on sam je u počecima društva vidio sintezu moralnih elemenata. Poslije te kritike Vica Ljubić traži spajanje filozofije, filologije i povijesti. Filozofija nije znanost, ako ne služi razlozima povijesne i filozofske kritike. Bila je to jasna kritika prosvjetiteljstva i njegove želje da iz religije i povijesti ukloni sve čulno i mistično. Ljubić traži partnerstvo kulture i religije, suprotstavlja se prosvjetiteljskom niveliranju, kultu općosti, zakona, pojmovnog mišljenja. Tako Ljubić traži od filologa da bude povjesničar i filozof. Stavlja obje te znanosti u službu povijesti, a zapravo arheologije. Bez toga će se povijest pretvoriti u suhoparnu i pedantnu jalovost misli, a filologija će spasti na suludu zakonitost gramatičara onako kako astronomija može pasti do astrologije.

Baš to dogodilo se Arcadiji koja je starinu proučavala nepovijesno. Tu Ljubić ustaje protiv kartezijskog racionaliziranja i intelektualiziranja estetike, izjednačavanja lijepog i istinitog. Izlaz iz toga našao je u Italiji Vico, pa Niebuhr i Heinrich Heine u Njemačkoj, koji su povijest obnovili u njezinoj primitivnosti. Niebuhr je povijest Rima učinio vjerojatnom filološkom i povijesnom hipotezom, Champollion i Abel Rémusat bili su povjesničari, filolozi i filozofi i na taj način objasnili otajstva drevnih svjetova. Povijest je načelo razvoja čovječanstva koje se razvija iz vlastitih snaga. Povijest će mu pomoći da se te snage razviju uz sva shvaćanja spoznatljivog, jer čovjek je mikrokozmos zakona i sila koje vladaju svijetom.

Romantično nasljeđe bilo je dakle kod Ljubića snažno zastupljeno, a on će ga uspješno unijeti u pozitivizam, pa će on i djelovati kao povjesničar, povjesničar književnosti, filolog, arheolog i osnivač naše arhivistike kao znanosti, što ćemo pokazati poslije. U tome Ljubić nije nikakav izuzetak. I germanistika je, naprimjer, nastala u mlađoj heidelberškoj romantici kao znanost o nacionalnoj starini, starinarstvu, koje se nije nipošto ograničilo na jezik i književnost. Štoviše, stječe se dojam da podjela znanosti na discipline nije organska, već da predstavlja birokratizaciju znanosti koja znanstvenicima i grupama znanstvenika dodjeljuje pojedina »carstva«. Sam Ljubić uspješno se bavio s više znanosti u doba kad je bilo malo znanstvenika. Kad se njihov broj povećao, počeli su na nj pritisci i on je stjeran na područje arheologije, što ćemo još pokazati.

U Beču je Ljubić dobio dopuštenje da radi u Tajnom arhivu, gdje je prepisivao dubrovačke povelje, a tamo je osobno upoznao i Theodora Mommsena, kojem je posudio svoju zbirku dalmatinskih natpisa.⁸¹

80. Rudolf UNGER, *Hamann und die Aufklärung*, Studien zur Vorgeschichte der romantischen Geistes im 18. Jahrhundert, Erster Band, Tüb, 1973, str. 221, 241.

81. 12/X, br. 212, i IX/2, C, br. 186.

Dana 9. prosinca 1856. izabran je za dopisnog člana Pruskog arheološkoga zavoda.⁸² Tada je slušao i predavanja Theodora Sickela iz diplomatike.⁸³

Godine 1857. vratio se iz Beča. Iste godine 26. studenoga dobio je mjesto suplenta za povijest i hrvatski na splitskoj gimnaziji, a 30. kolovoza 1858. i mjesto konzervatora u splitskom Arheološkome muzeju (Conservator delle antichità nel circolo di Spalato).⁸⁴ Dana 2. veljače 1858. postao je član Središnje komisije u Beču.⁸⁵ Bio je i dalje u vezi s narodnjacima, pu mu je Vinko Pacel pisao u to doba iz Rijeke da će *Dizionario* slabo proći u Hrvatskoj jer ljudi ne znaju talijanski. Bio je to uljudan poziv da piše hrvatski. Pacel je žalio što se *Neven* slabo čita i prodaje u Dalmaciji i molio je Ljubića da ga širi.⁸⁶ L. Fichert mu je 18. svibnja 1858. poslao iz Zadra poziv da surađuje u autonomашkom časopisu *Rivista dalmatica*.⁸⁷

No u to doba ustadoše i njegovi stari neprijatelji i zavidnici kojima su dobro došli Ljubićevi »grijesi« 1849, pa otpočеше s klevetanjima kod Namjesništva u Zadru. Kad mu je 26. listopada 1858. istekao suplentski staž, Ljubić je bio otpušten⁸⁸ kao što je 1849. bio otpušten i Francesco Carrara.⁸⁹ F. Petter se (vidi naprijed navedeni rad) tužio na teškoće i nerazumijevanje u Splitu. Više znanstvenika nije u to doba u Splitu ni bilo. Split je bio mala i teška sredina koja nije trpjela znanstvenike i progonila ih je.

Našavši se tako bez sredstava za život, napisao je 14. studenoga 1858. molbu ministru Alexanderu Bachu da mu dade mjesto u Mletačkom arhivu. Naveo je da je 9 godina bio dušobrižnik, da je u Beču za studija proučavao kodekse i dokumente o austrijskoj povijesti u Haus-, Hof- und Staatsarchivu, da je u Diplomatičkom institutu godinu dana slušao predavanja Theodora Sickela iz diplomatike, pa predavanja Josefa Arnetha u Dvorskome muzeju. U Mlecima ga osobito zanima povijest Dalmacije i smatra da bi tom arhivu dobro došao Dalmatinac da sredi fondove o Dalmaciji. Naveo je članstvo u Arheološkom institutu u Rimu, priložio je popis svojih radova i pisma Theodora Mommsena i Gerharda Lepsiusa.⁹⁰

Čini se da se Ljubić bojao odlaska u Mletke, pa je 29. siječnja 1859. podnio caru molbu u kojoj se tužio da nema od čega živjeti i molio je mjesto profesora na nekoj gimnaziji u Dalmaciji.⁹¹

Alexander Bach odmah je shvatio situaciju, a poznao je i Ljubićeve sposobnosti, pa mu je dao mjesto u mletačkom arhivu Frari. Ljubić je stupio u novu službu 2. travnja 1859. kao izvanredni namještenik (impiegato sussidiario).⁹² A. Bach zadužio ga je da prouči način na koji su Turci došli do Kleka i Sutorine, što je

82. 12/IX, C, br. 146.

83. Isto, br. 74.

84. IX/12, C, br. 186.

85. Isto, br. 79, i 81, IX/2, C, br. 186.

86. 11/VIII, br. 343, i 344, pisma od 6. lipnja i 22. srpnja 1858.

87. 11/VIII, br. 119.

88. X/12, br. 212.

89. Ivan PEDERIN, *Francesco Carrara i njegovi odnosi prema austrijskim vlastima*, Crkva u svijetu, X(1975), br. 2, str. 150–159.

90. IX/12, B, br. 85, i 11/VIII, br. 268 b.

91. Isto, br. 87.

92. IX/12, C, br. 186.

učinio u 4 sveska, sa zemljovidima u petom, za honorar od 300 forinti koji
splaćen 17. prosinca 1861.⁹³ Te dvije godine u Mlecima (od 2. travnja 1859.
prosina 1861) najvažnije su razdoblje Ljubićeva života kao znanstvenika
u njemu za hrvatsku povijest sakupio izvore koji su odredili smjer naših
njih proučavanja za cijelo stoljeće, pa i više. No on je u Mlecima bio sve
egoli zadovoljan čovjek. Već 25. travnja 1859, nepun mjesec po stupanju u
napisao je molbu Mletačkom namjesništvu da dobije mjesto u nekoj mle-
gimnaziji. Molba je odbijena. Dana 8. travnja 1860. napisao je Namjesni-
ugu molbu da postane istražitelj u Archivio Generale Veneto, a ne po-
službenik, što je bio. Očito je da se on s tom niskom službom osjećao
; nastavna služba bila mu je ideal.⁹⁴

Molba Ljubić je pisao Alfonsu Mussafiji, Splitskaninu i romanisti, koji je tada
bibliotekar u Dvorskoj knjižnici u Beču. Mussafia mu je odgovorio pismom
nevjeka da se za nj zanimao kod nekog visokog činovnika, kojeg je iz opreza
i nazivao »Mozartom«, i da mu je taj odgovorio kako je bolje da Ljubić
gdje jest, jer je odviše upućen u znanost da bi se mogao priviknuti na
gimnazijske poduke. Ako bi dobio mjesto na gimnaziji, brzo bi tražio dru-
aj »Mozart« morao je biti ministar prosvjete grof Leo Thun, kojem je
pisao iz Mletaka 1. rujna 1850. moleći ga da mu da mjesto na gimnaziji u
iji i tužeći se na spletke i šikaniranja.⁹⁶

ina u Ljubiću se ostvario tip znanstvenika profesionalca koji živi od znano-
stvenog rada. Giuseppe Ferrari Cupilli bio je visoki činovnik u računo-
Pisanjem životopisa bavio se u slobodno vrijeme, a toga nije bilo mnogo,
Ljubiću tužio da nema vremena za rad.⁹⁷ U druga dva pisma, iz Zadra 29.
1859. i 31. ožujka 1860, pozivao ga je na suradnju u autonomaškom časo-
i je pokretao – *La voce dalmatica*.⁹⁸ A mogao mu je pomoći jer je bio na
a položaju u Namjesništvu u Zadru. No Ljubić, koji je u to doba molio
da mu da mjesto, a najradije bi bio došao u Dalmaciju, nije se odazvao
ov poziv, a nema znaka ni da mu je išta o tome pisao. Ljubić je kao
nalni znanstvenik očito morao znati da takav čovjek mora biti u vezi s
vlasti i strankom koja će mu omogućiti rad i zaštititi ga od progona. A
naška stranka nije bila njegova. On je u to doba pisao Andriji Torkvatu
Brod. Pisao mu je još iz Splita 17. velječe 1858. o »vridnom domorocu«
iloviću, koji u splitskoj gimnaziji predaje narodni jezik i trpi od vlade koja
eti otpuštanjem.⁹⁹ U sljedećem pismu (br. 3) pisao je Brliću o bogatstvu
og arhiva i njegovoj važnosti za našu povijest, a raspitivao se i o Kanave-

, br. 186, i X/12, br. 212. O Ljubiću i pitanju Kleka i Sutorine: Branko SAM-
AILO, *Izlaz iz Bosne na Jadran* (Klek – Sutorina, XVII. i XVIII. st.), Pomorski
rnik, knj. 4, Zadar, 1966, str. 403–418.

X, 1. A, br. 74.

VIII, br. 303.

12, B, br. 88.

VIII, br. 113, 24. siječnja 1856, Zadar.

VIII, br. 116 i 118.

a BRLIĆ, *Deset pisama akademika Sime Ljubića Andriji Torkvatu Brliću*, Starine,
955), str. 317.

ličevu rukopisu, koji je bio ponudio Strossmayeru za objavljivanje.¹⁰⁰ Dana 15. ožujka 1861. (br. 5) opet piše Brliću kako Nikola Tommaseo ustaje protiv združenja Dalmacije s njezinim posestrimama, te da on »vele je moguć kod naših dušmana, velju Italijanaca u Dalmaciji«. Brlić mu je 21. svibnja iste godine odgovorio da Dalmacija, nažalost, slijedi Bajamontija, Lapennu i Duplancića. »Ali nije se bilo drugome ni nadati kad je Tommaseo stao na čelo krstonosne vojske proti Hrvatima.«

U pismu od 26. lipnja 1861. (br. 6) piše da protiv njega spletkari policijski komesar Grisogono, Splićanin i velik prijatelj Ante Bajamontija, a i ravnatelj arhiva I. Mutinelli ne voli ga jer protiv njega nagovara ga G. Ferrari Cupilli, urednik »dušmanskog lista« *La Voce Dalmatica* s kojim Ljubić nije htio surađivati. Te spletkе bile su opasne. Došle su u doba kad je J. J. Strossmayer tražio i požurivao da se Ljubiću dade mjesto na riječkoj gimnaziji, a mletačka policija, dakle Grisogono, sumnjičila ga je politički, na to se u Zagrebu nisu osvrtni, ali i moralno, »kao bludnika, nevaljalca i hrdjava privatna čovjeka«.¹⁰¹ »Boje se«, nastavljao je Brlić, »da ćete nam dragi biti ovdje, gdje uprav želimo ustrojiti sile naše u Zagrebu i Hrvatskoj da tu focus jugoslovenske izobraženosti napravimo, i moralnu važnost narodu priskrbimo«.

I. Kukuljević mu je pisao iz Zagreba 30. prosinca 1860. da ga je preporučio Jurju Hauliku, dodavši o njegovu pismu: »Tako može misliti samo poštena dalmatinska duša«, te da mnogi shvaćaju važnost sjedinjenja »jer zemlji i narodu među kojim sad žive nikar prijatelju bili nisu«.¹⁰² Njegova neslaganja s Kukuljevićem i narodnjacima bila su očito nadvladana, pa je on, postavši članom partikularne županijske skupštine u Virovitici 4. studenoga 1862. govorio o »tri vedre i krasne posestrime Trojedne kraljevine«, o »kletom jarmu azijske divljačine«, o »britkim ciapeti kreljuskog jadranskog lava«, o Zadru u kojem je »od više sto ljetah ona gadna nakaza svoj prijestol posadila«, a sad se »uz zrak vije slobodno narodni barjak«, ustrojila se Matica dalmatinska, izlazi Narodni List. Spomenuo je još da je 1848. pokrenuo narodnu čitaonicu u Starom Gradu na Hvaru i tražio uvođenje hrvatskog jezika u sudove i škole.¹⁰³

U to doba Ljubić je ušao u polemiku s autonomašima. U spisu *Risposta all'opuscolo del sig. Vincenzo Duplancich col titolo Della civiltà italiana e slava in Dalmazia* (Mleci, 1861) on je piscu zamjerio nazor da je sva kultura Dalmacije talijanska, Slaveni su samo barbari i razbojnici. Prva kultura u Dalmaciji da je pelazgijska. Pelazgi su se u Dalmaciji proširili iz Epira i došli do rijeke Pada, odakle su u

100. To je Ivan Kanavelić, Sveti Ivan, biskup Trogirski i kralj Koloman, pjesan Ivana Kanavelića vlastelina Hvarskoga, sad prvi put izdana od Preuzvišenoga, presvijetloga i prečasnoga gospodina Josipa Jurja Strossmayera, božjom i apostolske stolice milostju..., Osijek, 1858. Janko Jurković pisao je Ljubiću iz Osijeka u Beč, 1. travnja 1857. da Strossmayer želi to Kanavelićevo djelo, koje je od Ljubića kupio, tiskati u Osijeku, Ljubić nek napiše predgovor. Na pismu se nalazi Ljubićeva bilješka: »Poslao sam mu ga, a izdao ga je pod svojim imenom. To je bezočno. Lj? a nije ga ni izplatio, 1895.«

101. Brlić iz Varaždinskih toplica Ljubiću u Mletke 20. kolovoza 1861. 11/VIII, br. 56. Zanimljivo je da ga je 1858, kad je otpušten, splitski biskupski ordinarijat teretio moralno, ali ne zbog veza sa ženama, već da je za korizme jeo mliječne proizvode. Vidi pismo Jerolima Šutine Ljubiću od 17. prosinca 1858. 11/VIII, br. 434.

102. 11/VIII, br. 205.

103. 11/VIII, br. 242.

Italiju prenijeli sjeme uljudbe. Bio je to nazor već izrečen u *Dizionarioju*, no sad se Ljubić pozvao na Napoleonova brata Luciana Bonaparte (1775–1840), koji je tako nešto napisao 1829.¹⁰⁴ Orfej je pelazgijsko poljodjelsko božanstvo. Poslije pada Troje taj narod napušta svoje ime i kod nas ostaje pod imenom Ilira i Liburna. Duplančić griješi kad tvrdi da su Liburni došli iz Italije. Oni su došli iz Male Azije i kod nas razvili trgovinu i pomorstvo u kojem su kasnije sudjelovali Grci i Feničani sa svojim kolonijama. Rimljani nisu donijeli kulturu, već raspre i svađe da bi svoju vlast napravili neophodnom. Oni su bili zavojevači i izrabljivači, a kao kolonisti brinuli se samo o sebi.

Hrvati su se doselili kao miroljubiv narod koji se papi obvezao na poslušnost. Mlečići su, doduše, prisilili da im plaćaju danak, što nije bilo ni loše, jer – zar je Jadran mletačko more? Uostalom i tada su latinski dalmatinski gradovi bili protiv Mlečićâ, osobito Zadar, koji je stalno tražio vlast kralja dok nisu došli Turci. Dalmatinski gradovi imali su široku gradsku autonomiju koju su Mlečići na nezakonit način sužavali. Morlaci su se hrabro borili protiv Turaka, a Mlečići su ih u toj borbi slabo pomagali. Dalmatinci su više voljeli mletačku vlast od turske, no loše je bilo to što naši seljaci nisu mogli biti vlasnici zemlje. Nije istina da su naši pisci pisali talijanski. Oni su talijanski pisali samo kad su bili u Italiji. Istina je da su oni hrlili u Italiju kao u zemlju s razvijenom kulturom, no tamo su hrlili pisci i umjetnici iz svih ostalih evropskih zemalja. Hrvatska kultura u Dalmaciji postoji, naši pisci pišu hrvatski, kao Hektorović i drugi; uostalom hrvatski govori i danas većina Dalmatinaca. Nema dakle mjesta Duplančićevoj tvrdnji da Hrvati nisu uljuđen narod te da je jedina kultura u Dalmaciji talijanska. Dapače, mnogi poznati zapadni pisci povoljno su se izražavali o ljepoti našeg jezika. Taj jezik funkcionira u Srbiji kao nacionalni pa će moći i kod nas, gdje su uostalom već izlazili časopisi na hrvatskom kao *Zora dalmatinska* i *Pravdonoša*. U sjevernoj Hrvatskoj također je uveden hrvatski kao uredovni jezik. Naši seljaci nisu loši i lijeni; oni su samo ugnjetavani. Ako im se da sloboda, ako dobiju sredstva koja imaju njihovi ugnjetači, bit će sretni i ponosni, a pružiti će Talijanima ruku kao braća, ne kao robovi. Ljubićevi nacionalni zahtjevi bili su dakle obrazloženi zahtjevima za socijalnom slobodom. Tako je on istaknuo da je Jadran hrvatsko more te da Talijani, koji su danas naši ugnjetači, moraju postati našom braćom. U susjednoj Bosni vrije, u Dalmaciju valja uvesti ustav. Hrvatska ima povijesno pravo na Dalmaciju koja nije talijanska, pa je Zadar toliko puta ustajao protiv mletačke vlasti, a Dubrovnik je procvao pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja, što ne bi mogao da je ostao pod mletačkom aristokratskom vlašću.

U polemici s N. Tommaseom *Intorno alla questione Dalmatica* (Mleci, 1861) branio se od predbacivanja da želi istjerati talijanski jezik iz Dalmacije. Mletački utjecaj i talijanski jezik povoljni su u Dalmaciji, no i hrvatski ima svoja prava. Nije istina da je on napisao kako je Hrvatska dio ugarske krune. Postoji i hrvatska kruna, to je Zvonimirova kruna.

U polemici s Giuseppeom Ferrarijem Cupillijem *In risposta al sig. Giuseppe Ferrari Cupilli* (1861) ističe da je on hrvatski rodoljub pa je 1848. osnovao društvo »Slavenska lipa«, čiji je zaštitnik bio Josip Jelačić,¹⁰⁵ ali da je daleko od toga da

104. Nisam uspio pronaći taj spis.

105. Pripreme za osnivanje tekle su potkraj 1848, a samo Društvo osnovalo se 1849, a ugasilo iste godine. Među osnivačima ne spominje se Ljubić. Stijepo OBAD, *Slavenska lipa u Zadru*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti, XII(1974), sv. 12, str. 127–142.

bude neprijatelj Italije, budući da nas s Italijom veže more kao simbol budućeg bratstva.

U polemici s poslanikom Luigijem Lapennom *Intorno l'elezione del deputato di Lesina – Cittavecchia* (1861) ističe da su Hrvati, doselivši se, potisnuli barbarske Avare i nastavili rimsku uljudbu. Mlečići su se ovdje brinuli o vlasti nad morem, ne o kulturi. No Dalmatinci su u doba Napoleonovih ratova oduševljeno prihvatili demokratizaciju Mletaka. Otpor demokratizaciji stizao je od klera. Tu je Ljubić, iako svećenik, stao čvrsto na liberalne, laičke i protuklerikalne pozicije. Liberalne pozicije pokazuju i njegov opis autonomaša, koji su stranci, birokrati i neki odvjeci trule domaće aristokracije, otuđene od svog naroda. Suvremeno je činovništvo masivno, prekobrojno i parazitsko. Mlečići nisu trebali toliko činovnika jer su imali statute u kojima je bila ukorijenjena naša građanska svijest. Tako kult municipalne samouprave dobija jasnu ulogu u traženju ustavne demokracije i ponarođenju javnog života u Dalmaciji. Osvrćući se na mletačku vlast, na koju su se autonomaši pozivali, ističe da Mlečići nisu nastojali potalijančiti Dalmaciju, nego osiromašiti je, jer siromaštvo dovodi do nejedinstva. Uza svu povoljnu ulogu talijanskog jezika u razvoju naše uljudbe, Ljubić ističe da talijanski više nije pomorski jezik; to su danas engleski i francuski. U sadašnjosti talijanska kultura nije više ni potrebna u razvoju naše književnosti, koju ona kvari i otežava joj razvoj. U radu *Križobojnici u Zadru, Ulomak iz mletačkog križoboja 1202 – 1204*.¹⁰⁶ opisuje mletačko osvajanje Zadra kao barbarsko i razbojničko, a Mlečiče kao lakome gusare.

U toj polemici s autonomašima, koji su se osjećali dijelom Italije kao suvremene nacije i njezinim zastupnicima u Dalmaciji, a rado su se pozivali na Mletke i njihovu vlast u Dalmaciji, Ljubić je snažno ideologizirao sliku Mletaka, Rima i Hrvata. Rim se tu pojavljuje kao osvajač, a Mlečići kao lakomi grabežljivci u negativnom, a onda i u pozitivnom smislu, jer se kao takvi brinu samo o trgovini i moru, a ne o našim unutrašnjim stvarima. Tako Ljubić svodi mletačku ulogu u Dalmaciji na gospodarsko i na klasno pitanje, pa Mletke i doseljene Talijane vezuje uz feudalizam i autoritativni birokratizam. Sve je to Ljubić napisao u Mlecima, gdje bi se moglo očekivati da se sa svojim izvrsnim znanjem talijanskoga i sa svojom ljubavlju prema talijanskoj kulturi potalijanči. No on je od toga bio vrlo daleko, pa je polemiku protiv Duplančića slao Brliću u Brod 15. ožujka 1861.¹⁰⁷ Ideološki razlozi koje je on u toj zgodi izveo protiv autonomaša, bili su presudni za oblikovanje pojavnosti Mletaka u našoj povijesti. Oni će se pojaviti sad kao zaštitnici od Turaka koji se brinu samo o trgovini i ne zalaze u etnička pitanja, dakle ne potalijančaju, a onda opet kao lakomi grabežljivci.

Za nas je važno da je Ljubić tu polemiku vodio kao učenjak protiv političara, jer to su bili Duplančić, Lapenna i G. Ferrari Cupilli, te da je on u toj polemici pobijedio jer je pri ruci imao i stečevine svojih povijesnih istraživanja koja su djelovala uvjerljivo. Uloga znanosti u javnom i političkom životu bila je vrlo znatna, a liberalni znanstvenik, kakav je bio Ljubić, pobijedio je političare. Za nas je važno da Ljubić uza sav polemički odnos prema talijanskoj kulturi, koji ostaje ograničen na njegovu političku borbu, nigdje nije prešao u ksenofobiju. Mogli

106. Izvjestje o kralj. velikoj gimnaziji u Osijeku koncem godine školske 1861–62. U Osijeku 1862.

107. 11/VIII, br. 239.

bismo reći da je taj polemički odnos ograničen na ulogu kulture u suvremenoj talijanskoj nacionalnoj državi, kojoj su rastle zazubice za našim krajevima, a nikako prema starijoj talijanskoj kulturi, koja nije ni bila nacionalna, već je bila kultura nekoliko gradova srednje i sjeverne Italije.

Ljubićeva uloga u toj polemici bila je važna i zbog toga što su autonomaši prisvajali za sebe svu kulturu Dalmacije kao talijansku. Ljubić je svojom pobjedom u toj polemici tu kulturu i povijest spasio, pa je ona postala bitnim i neotuđivim dijelom hrvatskoga nacionalnog mita u kojem će povoljan odnos prema talijanskoj kulturi imati važnu ulogu. Te stečevine toliko su važnije što su donesene dogovorno s V. Pacelom, A. T. Brličem i I. Kukuljevićem, s kojima se Ljubić u to doba dopisivao,¹⁰⁸ a tu polemiku pratili su F. Rački i J. J. Strossmayer, što smo već prije istaknuli.

Ljubić nije dugo ostao u Osijeku: od 16. studenoga 1861. do 30. ožujka 1863, kad je prešao na riječku gimnaziju s plaćom od 840 forinti godišnje, a to je bilo za 105 forinti više negoli plaća na osječkoj gimnaziji.¹⁰⁹ Zapravo on u Osijek nije ni namjeravao, već na Rijeku, i za to se zalagao Strossmayer.¹¹⁰ Kad je Ljubić napokon dobio premještaj na Rijeku, Brlič mu je pisao 15. listopada 1863. kako se nada da će on na Rijeci raditi »za probudjenje narodnoga ponosa hrvatskoga, i za podporu stranke, koja zna što je jugoslovenstvo«. ¹¹¹ Kukuljević mu je pisao 30. svibnja 1866: »Moja i mojih prijatelja književnih iskrena je želja da dodjete ovamo u naš centum, budi u Muzeum budi u Arhiv, pa da ovdje vašim perom i vašom neutrudivom marljivostju podpomazete slabe naše sile.« ¹¹² Ljubić je već tada, uz Kukuljevića i Račkoga, bio važan ideolog Narodne stranke, a bio je i priznat stručnjak za arheologiju i arhivistiku, pa mu je Kukuljević u istom pismu pisao »da bi prva zadaća naše Akademije imala biti, da pošalje jednoga vieštoga čovjeka u sve veće gradove europske da traži posvuda i bilježi one stare naše povjestne izvore, koji do sada tiskani nisu, da znamo i vriednost i sadržaj njihov, pa da si prema tome pribavimo prepise za moći ih izdati«. Ljubić je, pošto je uskladio svoje ideološke stavove s ostalim ideolozima stranke i s njezinim vođom Strossmayerom, trebao doći u Zagreb, koji je trebao postati središnjicom nacije, a iz Zagreba je trebao raditi na skupljanju našega diplomatskog i arheološkog blaga. Bio je to razvoj tipičan za građansku državu koja je u 19. stoljeću željela izdati svoje diplomatske kodekse. Na tome je, uz Račkoga i Kukuljevića, radio i Ljubić, kasnije Tadija Smičiklas. Ljubić je pak bio učenik bečkog diplomata Theodora Sickela, a u Mlecima je bio suradnik S. Romanina u izdavanju *Storia documentata di Venezia*.

U Rijeci je u dvije knjige izišlo njegovo *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži* (1864. i 1869) kao kombinirana povijest književnosti s poviješću pismenosti, pisanja, tiskanja, uopće kao vrlo široko zamišljena povijest

108. M. ŠKRBIĆ i V. VALČIĆ, *Iz doba narodnog preporoda, Oko polemike Šime Ljubića s autonomašima (1860–1862)*, Zadarska revija X(1961), br. 2, str. 119–121. Osobito vidjeti Brličovo pismo 21. svibnja 1861, 11/VIII, br. 54 i 239.

109. IX/12, B, br. 94.

110. Brličovo pismo od 20. kolovoza 1861, 11/VIII, br. 56.

111. 11/VIII, br. 56.

112. *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru II.IV.(1950–1952)* uredio Stjepan Antoljak, pre-pisao Mirko Zjačić, br. 99, str. 159.

kulture. U prvom dijelu pod naslovom »Staro – Slavjanska književnost« on je napisao povijest pisma kao feničkog izuma kod Slavena. Osoba koja je pisala bila je kod nas svećenik, a pisanje je u početku bilo nešto slično čaranju. Značajno je da Ljubić svećenike vidi zapravo kao učen i naobražen predstavnički sloj nacije koji narod vodi napretku, a to je posve laički pogled na svećenstvo, protuklerikaln u biti, ali jako različit od zapadnog protuklerikalizma koji se okretao protiv pojmova kakvi su konzervativnost, svećenstvo, samostani, feudalnost, isusovci. U Hrvatskoj nije postojao zapadnoevropski sukob između građanstva s jedne strane te svećenstva i plemstva s druge. Država nije bila kao u djelu Josépha de Maistre. U Hrvatskoj je građanstvo bilo slabo razvijeno i infiltrirano njemačkim i talijanskim doseljenicima, koji su se oslanjali na pokrete izvana, što su znali biti na neki način naprednjački, kao apsolutizam koji je bio državna inicijativa u modernizaciji. Ulogu naobraženoga građanstva imali su svećenici, niže svećenstvo, i nije nikakav slučaj da su glavni ideolozi i vođe Narodne stranke bili svećenici, npr. Strossmayer, Rački, Ljubić, Mihovil Pavlinović i dr. Ljubić je takvu ulogu, dakle čisto kulturnu i političku, pripisao svećenicima i u prošlosti. Opisao je kako su Slaveni došli na Balkan s vlastitim pisarima-svećenicima, pa se u Porfirogenetovu djelu *De administrando imperio* opisuje jedan ugovor koji su oni sklopili s Rimskom Stolicom. Ćiril, također svećenik, svorio je pismo različito od drugih.

Potom se Ljubić upušta u razmatranja pojedinih diploma i prelazi na područje diplomatike. Opisuje prvi hrvatsku knjigu *Službenik rimski* (s.1. 1483). Tiskana je glagoljicom. Prešavši tako u povijest knjige, napisao je nešto i o našem prvom narodnom glagoljičkom knjigotiskaru – Grguru Senjaninu, koji je tiskarski zanat vjerojatno izučio u Mlecima, a 1507. ga je vikar senjske biskupije Silvestar Bedričić pozvao u Senj. *Misal hrvacki po običaju rimskoga dvora* izdaje senjski biskup, Zadranin Šime Kožičić Benja, 1531. Zadarski nadbiskup Vicko Zmajević osniva u zadarskom sjemeništu prvu katedru staroslavenskog i šalje Matu Karamana na put po slavenskim zemljama. Ljubić dakle svećenike dosljedno opisuje kao organizatore hrvatske kulture, koji narod vode knjigom. No ljuti se zbog Karamanove rusifikacije naše redakcije staroslavenskog i tu se pridružuje Dobrovskom, Kopitaru i Šafařiku. Ljubić je u svakom slučaju za narodni jezik, a ne za umjetne i narodu teško razumljive tvorevine.¹¹³

U drugom dijelu piše o Srbima što se razvijaju pod grčkim utjecajem koji, međutim, doživljava dekadenciju i propast pod turskim osvajanjima u kojima Ljubić vidi samo »asiatsku divljač«, očito pod utjecajem Montesquieuove podjele država u kojoj je Turska prošla kao »despotska«, što je odredilo negativan stav liberala prema Turskoj. Hrvati se razvijaju pod utjecajem latinskog, »koi tada zastupaše u zapadu evropejsku prosvietu« i dolazi nam preko Crkve zahvaljujući »tiesnomu savezu s rimskom stolicom« (str. 66). Već smo istaknuli da Ljubićevo rodoljublje nije revindikatorsko kao rodoljublje malih srednjoevropskih, istočnoevropskih i balkanskih naroda, već da ima naglasak na kulturi, pa kult nacionalne nezavisnosti kod njega nije jak, osim donekle u polemičkim spisima. Nema zahtjeva za

113. Jernej KOPITAR, *Glagolita Clozianus*, Beč, 1836, str. XVI; V. JAGIĆ, *Istorija slavjanskoj filologiji*, St. Petersburg, 1910, str. 40; P. J. ŠAFARIK, *Geschichte der südsl. Literatur, I. Slovenisches und glag. Schrifttum*, Prag, 1864, str. 159 i 176; E. SCHUMNA, *Über Caraman's Werk Identità oder Considerazioni*, Bibl. Mitth. eingeleitet von V. Jagić, Archiv f. slav. Philol., vol. 33(1911), str. 99–111; Đ. ŠURMIN, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898, str. 61 i dr.

nezavisnošću pod svaku cijenu. Važnije je pitanje kulture, pa on tu kao pozitivan ističe »tiesni savez s rimskom stolicom«, koja nije više nego neki kulturni zavod, poput neke akademije s razgranatim filijalama. Put do nacionalne nezavisnosti ne vodi putem oružane borbe. Ljubić je daleko od svakog militarizma, već drži da će se preko književnosti »steći i politička zadruga, jer gdje književnoga jedinstva nema, tu badava ćeš tražiti pravi narodni život« (str. 66). Ljubić je dakle protiv svakog nasilja u političkoj borbi. To će ostati značajno za svu hrvatsku političku ideologiju bar do kraja stoljeća. Rakovička buna tu je iznimka. No on ipak drži da nas tuđinstvo davi i truje. Hrvatsko-srpski jezik je među slavenskim kao toskanski u Italiji, što je uočio još i Poljak Hosius.¹¹⁴ Ljubić ocjenjuje nepovoljno što su Hrvati, došavši u novu domovinu, zanemarili svoj jezik, ali ne osuđuje ni Karla Velikoga što je podjarmivši Hrvate poslao »praeceptores et magistros latine linguae loquendi ac scribendi« (str. 74). Izagnavši Obre, Hrvati su se međutim pokrtili i time stupili »u prijateljska odnošenja sa ono malo stanovnika rimskog pokloiena, što se biaše kroz Obričko opustošenja na bližnje otoke spasilo i sahranilo« (str. 95). Gledajući nacionalnu povijest laički i sekularno, Ljubić je ocijenio pokrštenje kao kulturni čimbenik, ne spominjući teološke razloge.

Povijest i povijest književnosti Ljubić je pisao kao niz životopisa, najprije hrvatskih vladara. Tu se ističe knez Mislav, koji nadaruje crkve i sklapa sporazum s duždem Petrom Tradonikom zbog brodarenja na Jadranu; Ljudevit, koji »neprijatelje na moru potuče i za tim dopusti Hrvatom, da se svojim brodovi potisnu do mletačkih močvara i poharaju Kapruo« (str. 99). Za Trpimira Hrvatska je moćna država na kopnu i moru. Vladar dariva Crkvu i Trpimirova darovnica najstariji je očuvani diplomatski spomenik. Kulta rata i militarizma nema, ali zato imamo kult pomorske trgovine poduprte ratnom mornaricom. Hrvatski vladari nadaruju Crkvu, ali to nisu čimbenici od gospodarskog i klasnog ili teološkog značenja, već od kulturnog i znače razvoj pismenosti i kulture. Plod tih nadarbina naši su najstariji diplomatski spomenici.

Nacionalno pitanje Južnih Slavena nije državno, već kulturno pitanje. Država je tu zato da nadaruje Crkvu i time subvencionira kulturni razvoj i da ratnom mornaricom štiti pomorsku trgovinu u razvoju. U tako shvaćenom kulturnom razvoju Zapad se razvija jače od Istoka zbog slabosti Bizanta i dolaska Turaka, »asiatske divljači«. Time je Ljubić položio temelj vjeri u kulturnu nadmoć Hrvata u Južnoslavenstvu, što je jedna od temeljnih ideoloških stečevina Narodne stranke.

U drugoj knjizi on ponovno ističe kako je Italija poslije pada Carigrada ostala jedini izvor zračenja kulture, te nama iz Italije stiže prosvjeta kao iz »kolievke sveobće učenosti, naime od priekomorske obale, s kojom su se naši već davno u dobrom odnošaju nalazili prvo tergovinom a kašnje obranom proti zajedničkom dušmaninu.« Jedino »dalmatinsko pleme, stanujući gdje se još nije bilo sasvim potrla staro latinsko živilje, moglo se italianskim mliekom opojiti« (str. 300). Zbog crkvene shizme, a i zbog Turaka, iz Italije slabo prodiru kulturne stečevine među pravoslavne Slavene. I opet Ljubić opisuje Crkvu u posve sekularnoj funkciji širenja kulture. Međutim ni sjeverna Hrvatska ni Slovenija nisu u mnogo boljem položaju, jer se tamo ugnijezdilo »sieverno barbarstvo« i otupilo narodnu svijest »da se za dugo jedva znalo, da živi na onoj našoj zemlji koje drugo pleme osim

114. Sante GRACIOTTI, *Mišljenje Poljaka Hozija (1558) o upotrebi slavenskog jezika u liturgiji*, Kačić, XI(1979), str. 205–216.

nemačkoga, a i to se samo izdavalo svojom divljačnosti i samosilnosti« (str. 300). Jedino su se Dalmatinci, zahvaljujući kulturnoj vezi s Rimom, »već puno prije mnogih naroda europskih otresli prirodne sirovosti i za rana pustili u prosvjetno kolo« (str. 301). Mlečići se brinu samo o sigurnosti svoje trgovine i ne diraju u našu municipalnu samoupravu. Uz kneza se tako uvijek nalazi i »cancelier di lettere slave«, a iz Italije nam stižu učitelji, liječnici, bilježnici. Naše crkvene knjige tiskaju se u Italiji, tamo naša mladež studira pa naši pisci redovito znaju hrvatski, talijanski i latinski. Tako Ljubić stvara kult hrvatskog pisca koji izvrsno govori strane jezike i sudjeluje u kulturi Evrope, a Evropa je za nj Južna i Zapadna Evropa, nikako Sjeverna, jer Sjevernoj Evropi sjeverna Hrvatska duguje svoju kulturnu zaostalost.

Nesklon etničkim rješenjima, Ljubić kao pozitivno ističe da u dalmatinskim gradovima nije nestao latinski živalj, već je ostao kao kulturni kvasac, pa je latinski ubrzo postao našim učenim i našim diplomatskim jezikom. Latinski kod nas nikad nije silom nametnut i nije istisnuo grčki, pa su se za Augustova doba kod nas govorila oba jezika. Talijanski je samo vulgaris servo latinskoga i zamjenjuje latinski u istoj funkciji.

U sjevernoj Hrvatskoj stvari stoje gore, pa tamo njemački redovnici preziru sve što nije njemačko, a Mađari nastoje od 1792. nametnuti svoj jezik zagrebačkoj pravoslavnoj akademiji.

Dalmatinski gradovi ipak nisu etnički latinski. Hrvati zarana ulaze u gradove i postaju plemići, po zakonu valja oglašavati na hrvatskom jeziku, puk i vlastelinke ne znaju talijanski. Dubrovački pijaristi poslije raspuštanja Družbe Isusove 1773. uvode u školu hrvatski, Vicko Zmajević uvodi ga u zadarsko sjemenište, splitski nadbiskup Ljubo Bizza osniva glagoljaško sjemenište u Pribu kraj Omiša, a Mlečići pak nisu nikakvi protivnici naše narodnosti i jezika.

Dubrovnici nemaju doduše moć da oslobode »južno Slavjanstvo« od »divlje turađi«. U Dubrovniku je knjiga, nažalost, tek ugodna zabava pojedinaca, a ne »državni predmet«. Dubrovčani se ne brinu za škole i prepuštaju ih tuđinima. Pa ipak, zahvaljujući municipalnoj samoupravi i blagom utjecaju katolicizma, Dubrovčani uspijevaju kao »prvi od Slavjana na novo prosvjetno polje europsko i tim prokrciti put pravoj narodnoj jugoslavjanskoj književnosti«.

Dalmacija je dakle, kao hrvatski kraj koji ima najtješnje veze s Italijom i time Europom, zemlja izabrana koja će povesti Hrvatsku i sve Južnoslavensku u suvremenu uljudbu i kulturu. Polovi zla nisu Bizant, nego Turska i, svakako, »sieverno barbarstvo«, austrijski militarizam i birokratizam merkantilističkog tipa i »jezuvitizam«. Tako Karlo VI, Marija Terezija i Josip II. (u kojem Ljubić ne prepoznaje fiziokrata) sile naše ljude da u ratovima za tuđi interes troše naše sile, a »jezuvitizam, svudi samostalan u odhranjivanju mladeži, sliepo orudje mrtva klasicizma, a zakleti nerijatelj svakoga pojava narodnoga« (str. 357) uz njemštinu. U tim nesimpatijama, tipičnim za liberala, krije se oprezna kritika austrijske uprave, kojoj pisac kao da pretpostavlja kulturne prilike u Italiji, odnosno u Zapadnoj Evropi. Svakako, Austrija za Ljubića nije nikakva kulturna snaga.

Pa ipak, naša stara književnost nije vazalna prema talijanskoj, a naši najstariji pjesnici pišu u dvanaestercu, kojeg nema ni u grčkoj ni u latinskoj književnosti. Znanstveni razvoj kod nas je tek nešto slabiji, no tome je krivo »pomanjkanje prave narodne vlade, učevnih zavoda narodnih, moćnih i izkrenih Mecenata, i

drugih sriedstva za promak i razvitak nauka svakojako potrebitih« (str. 365). Tu Ljubić ponovno ističe ulogu države kao organizatora kulturnih i znanstvenih prilika, slično kao i u naprijed spomenutom Dioklecijanovu životopisu.

Ljubić je bio svakako protuklerikalac, iako sam svećenik,¹¹⁵ ali je bio daleko od ateizma. Premda nije imao zvanja, nema znaka da bi bio nedostojan kao svećenik. Marka Marulića opisao je kao pisca uzornoga kršćanskog života – »Uz to je kršćanski živio, ob dan i ob noć iz svetih se knjiga učio, molitvami neprestano zabavljao i često postio«, pa je napokon čak otišao u samostan sv. Petra u Nečujmu (str. 366). Uz to je u svom narodu pobudio ljubav za hrvatski jezik i uljudenost. Djelovao je dakle poput nekog predožujskog intelektualca. Drugi takav pisac je Andrija Kačić Miošić – »Imao je samo pred očima nenaučni puk seljački, te njemu je pjevao bez začinke zgošnjom besjedom domaćom, koja mu najviše godi...« (str. 419). I ovom prigodom jezik je za Ljubića pitanje demokracije i mogućnost obraćanja puku, kao za biskupa Ivana Dinka Stratika u njegovu pismu Radošu Anti Michieliju Vitturiju. Tu Stratiko traži uvođenje hrvatskog jezika kao nacionalnog da bi se tako pristupilo seljaku, podučilo ga u poljodjelstvu i ostvarilo bogato i demokratsko društvo.¹¹⁶

Ogledalo je povoljno primljeno u znanstvenim krugovima u Zagrebu,¹¹⁷ ali je prvi dio ipak bio privremeno zabranjen zbog protuklerikalnog sadržaja.¹¹⁸ Zabrana je skinuta zahvaljujući zauzimanju riječkog biskupa Sovića i senjskog biskupa Ožegovića (onog istoga časnog starca iz Novakovih romana), kojima je po jedan primjerak *Ogledala* donio Ivan Fiamin, preporoditelj, svećenik i, kao i Ljubić, liberalni protuklerikalac. Ti biskupi dopustili su Ljubiću 30. svibnja 1866. da misu govori na staroslavenskom, čak su ga imenovali nadstojnikom crkve sv. Andrije u Rijeci.¹¹⁹ Sam incident sa zabranom *Ogledala* okončan je tako što je on u kolovozu bio pozvan na Sudbeni stol u Rijeci »da pobliže raztumači njekeje izreke, koje se nalaze u par. 8. Pervoga Diela ote knjige, i koji se protežu na njekeje osobe carkve jugoslavenske«. Povoljna okolnost bila je »štamparska amnistija« od 31. srpnja 1865.¹²⁰ Tom djelu Ljubić ponajviše zahvaljuje prijem u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti. S njegovim izborom otezali su njegovi neprijatelji, također i Mihovil Pavlinović, koji ga je, jamačno zbog njegova protuklerikalizma, opisao Račkome kao marljiva znanstvenika, ali »nedostojna svećenika i rodoljuba«. Pa ipak, kralj ga je potvrdio, o čemu mu je pisao ban Šokčević 9. svibnja 1866.¹²¹ Na sjednici Akademije bili su Šloser, Pavao Muhić, Franjo Rački, Đuro Daničić, Bogoslav Šulek, Vatroslav Jagić, Matija Mesić i Petar Matković¹²².

115. Njegov protuklerikalizam ističu i M. ŠKRBIĆ i V. VALČIĆ, nav. dj., str. 193.

116. *Lettera al conte Radoš Michieli Vitturi sulla vera lingua illirica (vetera slava) e-necessità di studiarla con metodo*, Naučna biblioteka u Zadru, Ms 513.

117. Vidjeti recenziju Vatroslava Jagića u *Književniku* 1865, str. 566.

118. Vidjeti *Sviet* od 3. srpnja 1866. i odgovor u *Pozoru – Klevetnici jugosl. akademije* 5. srpnja 1866. K. MILUTINOVIĆ, *Narodni preporod u Dalmaciji i Istri i južnoslavenska misao*, Zadarska revija, 1961, br. 1, str. 17–18. Andrija Stazić pisao je Ljubiću 20. svibnja 1851. iz Zadra u Starigrad o njegovoj *Poviesti narodne dalmatinske književnosti*: »Gdi je rečeno ništa malo o viero-ispovidanju, on (Petranović) će vas svitovati da izostavite. Ja sam istoga mnenja, jerbo dobra neće primiti, a maržnje moglo bi...« (11/VIII, br. 419).

119. IX/12, br. 212.

120. IX/12, C, br. 151.

121. IX/12, B, br. 105. O Pavlinoviću K. MILUTINOVIĆ, *Jugosl. akademija i dalmatinski preporoditelji*, *Mogućnosti* X(1963), br. 7, str. 768.

122. IX/12, br. 212.

Zašto je Ljubić 14. studenoga 1866. podnio molbu Magistratu civico u Trstu da bude direktor tršćanske gimnazije, teško je reći, a još teže što bi se bilo dogodilo da je on to mjesto dobio.¹²³ Izgubljen svakako ne bi bio, jer je njegov rad već bio ostavio traga u nauku Narodne stranke. Jasno je da je nastavno mjesto za nj imalo veliku privlačnost.

Sad se radilo o tome da Ljubić dobije mjesto u Zagrebu. Dana 10. listopada 1867. piše mu Rački da se natječe za mjesto čuvara u Arheološkome muzeju u Zagrebu. Za to mjesto u prirodoslovnom odjelu natjecat će se njegov zemljak Špiro Brusina.¹²⁴ Stvar je postala teža jer se na natječaj prijavio još i Ljudevit Vukotinović, kojeg Akademija nije htjela uvrijediti, pa je Rački pisao Ljubiću da će se zbog toga morati zadovoljiti ne mjestom čuvara, već pristava i s 900 forinti godišnje plaće za početak. Rački ga je još utješio: »Osim toga, neimajući posla sa školom, mogli biste prirediti za štampu mletačke rukopise.«¹²⁵ I napokon, 2. prosinca 1867. javlja Rački Ljubiću da je komisija sastavljena od Matije Mesića, Petra Matkovića i Bogoslava Šuleka jednoglasno izabrala Ljubića za pristava, dok je mjesto čuvara ostalo prazno zbog Lj. Vukotinovića. Još je dodao Rački: »Ja mislim, da Vas sve to nebi imalo zabuniti. Vi ćete naći ovdje nekoliko iskrenih štovatelja i prijatelja, a ostalim ćete dokazati svoje vrline.«¹²⁶

U službenom dopisu koji su potpisali Franjo Rački i Đuro Daničić 29. studenoga 1867.¹²⁷ Akademija javlja Ljubiću da je imenovan »pristavom za struku arheološku kod narodnoga zemaljskoga muzea u Zagrebu s godišnjom plaćom od devet stotina for. avr. iz regnikolarne zaklade Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«.

Došavši u Zagreb Ljubić je počeo izdavati *Listine* kao naš diplomatarij. Uvod knj. I. bez naslova napisan je kao povijest mletačkog arhiva, nastanka i čuvanja njegovih fondova. To je jedan od početaka arhivistike kao pomoćne povijesne znanosti kod nas. Godine 1870. izdala je Akademija Ljubićev životopis Markantuna Dominisa *O Markantunu Dominisu Rabljaninu navlastito po izvorih mletačkoga arhiva i knjižnice arsenala parizkoga, Historičko-kritičko istraživanje*«.

Opisavši Dominisa kao znanstvenika i teologa europskog ugleda, čime je opravdao istraživanje, istaknuo je da je on stupio u isusovački red, »ali njegova pamet poče uzmicati izpred njihovih načela, koja su oni brižljivo nastojali u njegovu još nejaku srcu duboko usaditi. Što se više pamet razvijala, tiem se veće u njem jačila dvojnost o stavnosti jezuvitskih nauka, navlastito u pogledu ondašnjega sustava rimskoga dvora, koj se po svojoj volji kretao; a ta se dvojnost napokon u njegovoj duši pretvarala živom borbom postupno ožešćenom po nespretnih načinih, što su i onda jezuvite sa svojim djaci upotrebljavali. Oni su osobito na to pazili, da jim do ruke ne dodju knjige naperene proti njihovoj družbi, rimskoj stolici i školasticizmu; a to je baš Markantuna osvjedočavalo, da u tih knjigah ima jamačno i dobroga i istinitoga« (str. 4). Isusovci, koje Ljubić naziva pejorativno »ježuvitima«, vode borbu protiv demokracije sprečavanjem razvoja znanosti i širenja knjige. Njihov je stožer rimski dvor, kojeg oni drže u svojim rukama.

123. IX/12, B, br. 108.

124. 11/VIII, br. 370.

125. Iz Zagreba, 8. studenoga 1867, br. 371.

126. 11/VIII, br. 372.

127. IX/12, B, br. 109.

Prosvijećenost je dakle glavno pitanje i preduvjet demokracije, pa Dominis predaje u Bresciji: »U to doba nauka o mudroznanju staru je stazu ostavljala, da si novom krjepostnije pripomogne. Već davno Marsilij Ficino teške zadao bješe rane školasticizmu sveltadajuću u javnih zavodih, iz zabiti dižući Platonova učenja i njihovu prednost označujuć.« Napredak je pitanje napretka znanosti i odvajanja od »školasticizma«, koji je za Ljubića pojam zaglupljenosti, slika koja će se poslije obnove tomizma za Lava XIII. znatno promijeniti.

U opisu Dominisove uloge u Senju Ljubić uskoke opisuje pozitivno, čak dopušta nužnost njihove oružane borbe protiv Turaka i njihove pljačke, ali isto tako opravdava i želju Mlečića da s Turcima žive u miru. Ljubić je uvijek i svugdje protiv rata. On misli da trgovina i znanost rješavaju sve, a rat donosi samo barbarizaciju u svakom pogledu. Dominisova uloga kao senjskog biskupa neuspio je pokušaj izmirenja tih suprotnosti u kojima svi ostaju opisani u povoljnom svjetlu.

Za splitskog nadbiskupa Dominis dolazi jer ga Senat smatra stručnjakom za turska pitanja u kojima se na nj može pouzdati u stvarima Klisa. No splitski plemići, koji ne vole Mletke jer su Turcima dali Klis, vide u njemu čovjeka preko kojeg će se oni dogovoriti s bečkim i španjolskim dvorom da bi potisnuli Turke. Tu je nespo- razum njegove uloge u Splitu i razlozi sukoba sa splitskim plemstvom.

No 1605. postaje papom Camillo Borghese kao Pavao V. »Ovaj jezuviti gonjen, da Ildebrandova i Inocencijeva doba uzkrisi, stavi si za glavni zadatak svoga vladanja obezbedjenje crkvenih slobodina i povlastica u katoličkih državah (...) Tvr- doglavost Pavlova i jezuitsko-španjolska potajna zadruga, koja ga podbadala, uz svu pravicu Mlečana napokon pobiediše« (str. 57–58). Savez Rima sa Španjol- skom, s »jezuitima« kao ideološkom stvari, ide za ostvarenjem nadnacionalne nedemokratske vlasti. »Jezuvite« su prava urota protiv demokracije. Ljubić je svakako vrlo odlučno protiv nadnacionalnog univerzalizma, a za nacionalnu drža- vu, koja nije zamišljena kao zaštitnica naroda, njegova jezika i kulture, već kao zaštitnica razvoja znanosti. Uzor takve laičke i demokratske države jesu Mleci,¹²⁸ uz koje pristaje sva Evropa, osim, dakako, Španjolske, koja podupire nastojanja Rima da smanji svjetovnu vlast vladarâ i biskupâ. No uz tu međunarodnu urotu protiv demokracije prijanja i Dubrovnik, koji krivotvori mletačke proizvode i pro- daje ih za nižu cijenu. Desetak godina ranije, u članku *Introno alle relazioni poli- tiche tra le due Repubbliche di Venezia e Ragusi*,¹²⁹ Ljubić opisuje Dubrovnik kako u ratovima Mlečića s Gènovom i Španjolskom uvijek pristaje uz posljednje, želeći oslabiti Mletke na moru, koje je donijelo procvat Italiji i Dalmaciji. U ratu 1537. između Turske i Mletaka Dubrovnik je prividno neutralan, a zapravo saveznik čak Turske na štetu Mletaka i čitavog kršćanstva. Dubrovačka vlast nije demo- kratska, pa Lastovljani ustaju protiv Dubrovnika i pozivaju Mletke u pomoć.

No u Dominisovu životopisu Ljubić kritizira franjevce zbog »lotrosti« i neukosti, što nije baš blizu povijesne istine. Kritizira rimske dvorjanike i Sveti oficij da rade na štetu katoličke vjere, pa je Galileo Galilei okrivljen jer je naučavao da Sunce stoji. Na veliku žalost isusovaca Dominis čita zabranjene knjige, Sveto pismo, crkvene oce, želi dakle svojom glavom i iskustvom doći do znanstvene spoznaje,

128. R. Archivio Generale di Venezia mu je 30. listopada 1870. toplo zahvalio na ovoj knjizi i savjetovao talijanski prijevod. 11/VIII.

129. *Storia documentata di Venezia di SA. Romanin*, tomo VIII. – Parte IV, Documenti, s.a. Ovaj dio napisao je Ljubić.

bez pokoravanja autoritetima. Nije poznato u kojoj je vezi stajao s njemačkim reformatorima, no njihov je nauk bio u inozemstvu poznat. Ljubić ipak nije nikakav protivnik katoličke vjere, pa piše kako su Mlečići uvijek bili u bliskoj vezi s »razkolnici i krivovjerci, navlastito na istoku« (str. 97), ali su isto tako čvrsto ostajali u katolicizmu. On nije ateist, on je katolik; on je naprosto samo protiv klerikalizma, pa opisuje povoljan odnos Mletaka prema protestantima, kojih je u Mlecima dosta, njihovo opiranje inkviziciji i s druge strane »rimsku i jezuvitsku drzovitost« koja nastoji »Ildebrandovo načelo obnoviti« i »sve katoličke vlasti u svoj tor ugnati« (str. 102). Klerikalizam je dakle za Ljubića suprotstavljanje načelu odvajanja Crkve od države koje omogućava supranacionalnu vlast Rima s nedemokratskim institucijama, pa tako »Pavao, jezuvitom gonjen, sve je sile trošio na širenje svjetovne vlasti rimske stolice« (str. 102). Osim toga takva nedemokratska vlast ne pogoduje razvoju znanosti. Protestante opisuje kao kršćane, ali privrženike neke liberalne stranke, pa piše »Pavao Sarpi, racionalista, a ne krivovjerac, sljedbenik izpravke crkvenog reda a ne vjerskih načela, zakleti neprijatelj jezuvita a ne izglednoga svećenstva, znao je i tada iznaći lieka, da nepoviedjeno svojoj domovini čast i oblast uščuva« (str. 103). Sadržaj tog i takvog liberalizma je znanstvena revizija vjere i čuvanje laičke vlasti od pape, pa Pavao V. udara Mletke interdiktom pod izlikom crkvenih, a zapravo zbog svjetovnih razloga, a Mlečići »bili su uvijek iskreni katolici, nego su ondje samo Rimu prkosili, gdje jim svjetska prava otkidao« (str. 113). Tako i Dominis u djelu *De republica ecclesiastica* ustaje samo protiv papine svjetovne vlasti, što privlači pažnju »cieloga izobraženoga svieta« (str. 124). Njegova osuda u Rimu je izvitoperena, namještena i neopravdana, pa Ljubić završava: »Zar je toga Crkvi, ćudoredju trebalo? Zar se po zakonih obavilo? Nije možda s posmrtno osvete poteklo? Crkva, krstom opojena, neoskvrnjena dieva, svakojako na krv mrzi« (str. 159).

Ljubić nije posebno naglasio Dominisovo zanimanje za znanost, kako je to učinio Radoš Ante Michieli Vitturi,¹³⁰ koji je osobitu pažnju posvetio njegovu zanimanju za fiziku. Za Ljubića je Dominis prije svega liberalni borac za političku svjetovnost i laičku nacionalnu državu kao preduvjet za rascvat znanosti i napretka, a time i slobode. Sam Ljubićev životopis Markantuna Dominisa pravi je manifest hrvatskog protuklerikalizma, koji, kako vidjesmo, potječe od jednog svećenika, a taj zbog toga nije bio ni izopćen ni suspendiran. Mleci su u tom životopisu uzor demokratske i laičke države, koja je ipak katolička.

Možemo ipak primijetiti da je Ljubić u ovom djelu vjeru snizio do uvjerenja što počiva na nizu znanstvenih i političkih spoznaja. Dominis ostaje katolik, ali tek onda kad se sam znanstvenim istraživanjem i spoznajama uvjerio u ispravnost katoličke vjere. Taj put od vjere k uvjerenju dosta je raširen u 19. stoljeću i znači preuzimanje stečevina vjere u politici i ideologiji, što će se pokazati vrlo opasnim, pa i sudbonosnim u 20. stoljeću, kad se će pojedine političke stranke i pokreti pozivati na Crkvu i vjeru i samovoljno preuzimati stečevine vjere.

Međutim prilike u kojima je Ljubić djelovao i trebao djelovati u Zagrebu sedamdesetih godina znatno su se izmijenile. Razdoblje od predožujskog doba pa do osnivanja Akademije mogli bismo opisati kao doba nastojanja organiziranja znanstvenih i književnih prilika kod nas, i to prije svega u Zagrebu i Zadru. Bilo je

130. Izdao ga je Andrija CICCARELI u: *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati*, Dubrovnik, 1811. kao *Saggio sopra Marcantonio de Dominis*, str. 38–51.

to doba inspiriranja, organizacijskih zamisli, stvaranja načela uz vrludanja i neuspjeha izazvane neuspjehom 1848/49. i pritiscima apsolutizma. Od kraja šezdesetih godina, kad su se pokrenule prve publikacije Akademije i *Vienac* (1869), književne i znanstvene prilike već su organizirane i prelazi se na konkretni stručni rad. Stvoreni su stručni timovi sa svojim voditeljima, znanost je podijeljena na specijalnosti i discipline u kojima se osobito očitovala zanatska strana rada. Takvim prilikama bio je stran tip znanstvenika kakav je bio Ljubić jer se bavio mnogim znanostima i znanstvenim disciplinama. Kad je Ljubić postao pristavom, pa čuvarom Arheološkog muzeja, njemu je time posredno savjetovano da se bavi samo arheologijom, i to prije svega zanatski. Ljubić je odigrao važnu ulogu u prethodnom razdoblju kao inspirator i nacionalni ideolog znanstvenog rada i Narodne stranke, no ta se uloga sada više nije priznavala, a ni tražila. Od njega se tražio zanatski stručni rad uz ugodne, a i neugodne opomene, pa i spletke. Franjo Rački mu je u ocjeni njegovih *Spomenika o Ščepanu Malom* pisao: »Ali izdanje ovih dragocjenih spomenika je takvo da nemože biti gorje. Ne znamo, koliko je sam sabiratelj učestvovao kod toga izdanja, tko li ga je uredio i rukovodio; nu svakako žalimo, što mu učeno društvo dade svoje ime.« Nadalje mu je zamjerio što isprave nemaju brojeve i regeste, da nema indeksa, da kratice nisu razriješene te da ima i mnogo tiskarskih grešaka.¹³¹

Đuro Daničić pisao je iz Beograda Račkom 10. veljače 1874. o lošoj recenziji koju je napisao o Ljubićeve izdanju Hektorovićeve pjesama za Akademiju (Stari pisci VII).¹³² Vatroslav Jagić ga je 1. ožujka iz Berlina prijateljski poučio o vrlo ozbiljnim greškama u pripisivanju nekih novaca koje je Ljubić krivo smatrao bugarskim, jer nije dovoljno pratio arheološku literaturu.¹³³ Iz toga se vidi da je Ljubić morao naučiti još mnogo od zanata. Nisu svi bili taktični i dobronamjerni kao V. Jagić. Već smo vidjeli kakvu je recenziju Ljubiću napisao Rački. Stojan Novaković pisao je Račkome 12/27. veljače 1879. iz Beograda: »...ma da mi se čini da bi Ljubiću trebalo zabraniti izdavanje ćirilovskih spomenika«,¹³⁴ a 28. listopada 1879. pišući o splitskom arheologu Mihovilu Glaviniću i Ljubiću, pisao je Račkome: »Samo što nama taki čovek treba manje nego li Glavinić.«¹³⁵ Centralistička organizacija naše znanosti u Zagrebu imala je svojih prednosti, ali i nedostataka. Jedan od njih opažali su Ljubić i Jagić, pa je Jagić pisao Ljubiću iz Berlina 15. kolovoza 1875. o strašnoj zavisti, mržnji i podvalama koje vladaju među našim intelektualcima u Zagrebu, naglašavajući osobito ulogu politike u raspaljivanju te zavisti. Pišući o I. Kukuljeviću V. Jagić je napisao Ljubiću: »On bi se kao pametan čovjek mogao jedan put toga ostaviti. Novih lovora neće si steći, a blamirao se je već dosta puta.«¹³⁶ Pa opet 6. lipnja 1887: »Za sada svi mi stradamo pod uplivom nesretne politike, koja ogorčava mnogima život i mladeži smeta da

131. *Spomenici o Ščepanu Malom*. Ispisao iz mletačkog arhiva prof. Šime Ljubić (Glasnik srpskog učenog društva II. od II. Knj.). U Beogradu 1870, str. 160, Rad JAZU, knj. XVII (1871), str. 208–210.

132. Viktor NOVAK, *Srpski naučnici i književnici u prepisci sa Franjom Račkim*, zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I. Odelenje, knj. XXVI, SAN, Beograd, 1964, br. 17, str. 22–23.

133. 11/VIII, br. 176. Tu i Smičiklas priznaje da se »Ljubiću dogodila nesreća da je branio novce krive za prave« (srtr. 220).

134. Djelo iz bilj. 132, str. 110, br. 37.

135. Isto, br. 40, str. 113.

136. 11/VIII, br. 179.

ne posvećuje svoje vrijeme, koliko bi trebalo, poglavito naukami.«¹³⁷ Bilo je to doba kad ideologija više nije bila produktivna. Ostala je strateška politika građanskog strančarenja koja je, moglo bi se reći, služila ponajviše zato da se lošim stručnjacima dadu dobra mjesta, a dobrima loša. Politika kao da je postala nekim oruđem međusobne borbe među znanstvenicima, sredstvom spleta i podvala. Dobra organizacija i upravna centralizacija znanosti i znanstvenog rada kao da nije davala željene i očekivane rezultate, iako su opća razina naobraženosti i prosjek stručnosti svakako porasli u odnosu na ranija razdoblja. Znanstvenik je sada bio čovjek koji je u času kad je napuštao fakultet znao mnogo. No morao je biti po volji Khuenovim političarima i činovnicima i biti takav da ne pobudi zavist i strah starijih kolega. I jedni i drugi, političari i znanstvenici, od njega su očekivali poslušnost, a ne rad i stvaralaštvo. Zbog toga se osamdesetih i devedesetih godina postupno gase sjajni pojedinci naše znanosti, političari, književnici, znanstvenici i ideolozi kakvi su bili August Šenoa, Franjo Rački, Ivan Kukuljević, Ivan Mažuranić i sam Ljubić, ali se javljaju dobri radni kolektivi, fakultet, Akademija, muzeji i časopisi.

Ljubić se nije bavio takvom politikom, već stručnim i pretežno arheološkim radom, a i napredovao je. Godine 1875. već je imao plaću od 1830 forinti godišnje, a to je dvostruko od početne plaće, a 17. prosinca 1878. postao je i ravnateljem Arheološkog muzeja u Zagrebu.¹³⁸ U to doba iskazane su mu i neke počasti: 12. listopada 1875. red talijanske krune, a 20. ožujka iste godine odlikovao ga je i car Franjo Josip I. medaljom za umjetnost i znanost.¹³⁹ Srpsko učeno društvo izabralo ga je za dopisnog člana u ožujku 1869, 7. travnja 1876. dobio je diplomu Društva za povjestnicu i starine Jugoslavjanah, 26. siječnja 1878. na prijedlog Ivana Kukuljevića i Ivana Kostrenčića imenovan je članom utemeljiteljem Matice hrvatske za zbirku hrvatskih narodnih pjesama, a 26. lipnja 1876. i dopisnim članom »Deputazione Veneta sopra gli studi di storia patria«.¹⁴⁰ Dana 17. rujna 1875. Ljubić je s motu propriom talijanskog kralja postao »Cavaliere dell'Ordine Equestre della Corona d'Italia«,¹⁴¹ a direktor kraljevske kuće zahvalio je Ljubiću 4. srpnja 1890. što je slao separate talijanskomu kralju.¹⁴² Sam Ljubić smatran je u Dalmaciji »našim čovjekom«, a u Zagrebu se Luka Jelić npr. njemu obratio kad je želio postati docentom za arheologiju na zagrebačkom Sveučilištu.¹⁴³

Neću u ovoj prilici prikazati Ljubićev stručni arheološki rad u Zagrebu. To prepustam i preporučujem arheolozima od struke i muzealcima. No pokušat ću pokazati ulogu i funkciju arheologije u našem društvu potkraj stoljeća. Već smo vidjeli kako je Ljubić na temelju arheoloških i povijesnih proučavanja došao do zaključka da smo mi potomci Pelazga i Ilira i nastavljači rimske uljudbe. Na to ćemo se ponovno navratiti. U radu *Faria Città Vecchia e non Lesina, Pietro Hektorović Cittàvecchiano e non Lesignano* (Zagreb, 1873) Ljubić je na temelju istraživanja francuskog arheologa Pétit-Radela *Recherche sur les monuments cyclopéens et de-*

137. 11/VIII, br. 183.

138. IX/12, B, br. 131, 136. Oba ova rješenja potpisao je Ivan Mažuranić.

139. IX/12, C, br. 158, 160.

140. Isto, br. 155, 162, 165, 166.

141. 11/VIII, br. 130. Gabinetto particolare di sua Maestà il Re d'Italia u Torinu.

142. 11/VIII, 22a Mleci.

143. 24. studenoga 1890. iz Rima i 2. travnja 1892. iz Beča, 11/VIII, br. 188 i 189.

scription des modèles au relief composant la galerie pélasgique et la bibliothèque Mazarine (Pariz, 1841) i britanskog arheologa Dodwella *Views and Descriptions of Cyclopiian or Pelasgic Remains of Constructions of a late Period from Drawings by the Late* (London, s.a.) povukao paralelu između starogradskih nalaza i nalaza u Argu i Miken i pozivom na Johanna Georga Hahna i njegove *Albanesische Studien* (Beč, 1853). Ustvrdio je da su Albanci izravni potomci tih Pelazga, Ilira i Liburna. Raščlambom Polibija Ljubić nalazi da se rimski konzul Emilius iskrcao u zaljevu, gdje je danas Stari Grad, a ne na Hvaru, te da je Stari Grad, a ne Hvar, nekadašnji Pharos. Ponovivši tako ranije stavove Ljubić više nije djelovao nacionalno. Nije bio više zaokupljen pitanjem i željom da u našem podrijetlu vidi vezu s Evropom preko Pelazga, koji su dali pobude razvoju kulture na Apeninskom poluotoku, što je pisao u *Dizionarioiu*. Sad Ljubić govori izravno jednom kraju i pobuđuje lokalpatriotizam. Uspio je do te mjere da mu, kad je 1896. umro, navodno nitko iz grada Hvara nije htio doći na sahranu.

Arheologija je u svojim počecima i podrijetlu iz Arcadije (osim ostalih korijena) bila zabava dokonih velikaša što su putovali u Italiju poslije Winckelmanna. Za cara Franju I, koji je opširno pisao o Dioklecijanovoj palači, ona je organsko jedinstvo i opravdanje njegove carske vlasti, njezina veza s prošlošću.¹⁴⁴ Slično uvjerenje moglo je biti polazište bečke Zentralkommission, čiji je Ljubić bio agent, a ni Theodor Mommsen nije morao biti daleko od toga nazora, jer je u Rimu vidio temelj Evrope, a Ljubić je bio i njegov agent.¹⁴⁵ No kod Ljubića arheologija poprima najprije nacionalni okvir. Ona objašnjava povijesnim zbivanjima čvrstoću naše veze s Evropom. No osamdesetih godina arheologija za Ljubića postaje organom svijesti male sredine u pokrajini, nekakvim mehanizmom decentralizacije, pa Ljubić piše 29. studenoga 1887. svom agentu Zupcu, franjevcu u Mostaru: »Upravo je sreća za tu pokrajinu, da se tu nalazi narodan čovjek, ljubitelj starina, koj je u stanju i s ove strane osvietliti joj lice i samoj znanosti znatno pripomoći. Ono me je samo malko smutilo, što Vi kažete, da ste o svem obavijestili najprije središnji odbor za starine u Beču. Po mom sudu i čuvstvu bolje bi bilo, da najprije upozna svoj narod, svoje starine, a da jih Nijemac, koj nam nije ni svoj ni prijatelj, saznade iz naših narodnih glasila.«¹⁴⁶ Ljubić arheologiji dakle daje nacionalni okvir i funkciju, želeći isključiti ulogu Beča, ali daje sasvim jasnu funkciju i Mostaru, dakle provinciji protiv središnjice. On tu funkciju jasno i formulira u razmatranjima o Zupčevim nalazima: »Ovo bi dokazalo, da narod, koji je u prastaro doba živio u ovdješnjih i tamošnjih krajevih, bjaše sve jedan narod, a tim bi naša stara poviest dobila mnogo«. Identitet dakle nije jezik, već podrijetlo. Ljubić se odvaja od romantičkog kulta srednjeg vijeka i seže duboko u stari vijek, pa i u prapovijest, i tu nalazi rješenje zagonetke našeg identiteta kojemu, prema tome, nije okvir slavenstvo, već Evropa i Sredozemlje. Ljubić, koji je u to doba postao nekim buditeljem lokalpatriotizma, daje tom lokalpatriotizmu smisao buđenja nacionalne svijesti. On ga dakle izdiže iz uskosti i ograničenosti. Tako mala i zabitna mjesta kao Imotski sad traže od arheologije odgovor

144. Rad o carevu odnosu prema Dioklecijanovoj palači u Splitu spreman je za objavljivanje u Vjesniku Arheološkog muzeja u Splitu.

145. Ljubić je Mommsenu pisao iz Trsta 5. listopada 1866. pa 22. ožujka 1867. iz Rijeke i opet 10. kolovoza 1867. iz Rijeke o rimskim spomenicima i natpisima, 11/VIII, br. 287, 243.

146. 11/VIII, br. 240.

na pitanje o svom podrijetlu, pa Frane Bulić piše Šimi Ljubiću 16. studenoga 1887. iz Splita u Zagreb i moli ga da pronađe »grb stare županije Imotske, koji bi bio sada od Općine kao općinski grb poprmljen. Odnosno na oslobodjenje Imotske od Turaka, Vi bijaste predložili kao sliku pečata.«¹⁴⁷

Ljubićev profesionalni život u Zagrebu nije bio ni miran ni ugodan. Poznata je stvar da su trvenja među znanstvenicima česta, te da znanstvenici u tome nisu nimalo ugodni ni otmjeni, osobito ne ako se trvenja odvijaju preko organa vlade i građanskih birokrata. Ljubić se nije bavio politikom i zato je bio uvijek u slabijem položaju od drugih. Tako se Rački prema njemu već od sedamdesetih godina odnosio kao prema akviziteru umjetnina,¹⁴⁸ pa se Ljubić tako našao u položaju nekog ekonomista i trgovca umjetninama. Sam Ljubić mislio je u toj situaciji s čežnjom na svoj rodni Starigrad, kupovao je tamo neke zemlje i davao ih u zakup već 1876, a godišnji odmor uvijek je provodio u Starom Gradu.¹⁴⁹

Trvenja i spletke u Zagrebu su se nastavljali. Ne želeći ih potanko prikazati, jer to bi malo pridonijelo osvjetljenju Ljubićeva lika, obratit ćemo pažnju na neka pisma, jer ona osvjetljaju znanstvene prilike i ozračje u kojem su znanstvenici živjeli u Zagrebu potkraj prošlog stoljeća. Tako Strossmayer piše Račkom iz Đakova 23. svibnja 1879: »Ljubić je velika ništarija. I to je prava uš, koju smo si sami u košulju stavili.«¹⁵⁰ Stojan Novaković piše Račkom iz Beograda 28. listopada 1879: »O prof. Glaviniću pisa mi g. Daničić, a rado sam pročitao i što sad Vi pisaste i o njemu i o g. Kršnjavom. Mnogo hvala na tolikom Vašem zauzimanju oko naše stvari. Ja osobito cenim što Vi za to odvajate vremena, koje u Vas nije ni na odmet, ni jevtino. Kršnjavoga radnju i osobito prepisku s Ljubićem (u kojoj mislim da je Ljubić onaj koji je štetovao) poznajem. Samo što nama taki čovek treba manje nego li Glavinić.«¹⁵¹ Godine 1883. Rački je želio dati mjesto u Zagrebu poljskom arheologu A. Hytreku, no smetao mu je Ljubić, pa je 22. travnja 1883. pisao Strossmayeru: »Ali tu je Ljubić i ovaj ne trpi ga, jer si je upilio u glavu, da je on jedini arheolog kod nas i ne smije drugoga biti. Akademija je predložila vladi, da se kod nje sastavi povjerenstvo za arheološko i prirodoslovno istraživanje, koje bi se ujedno imalo brinuti za sačuvanje starih spomenika; tako je u Galiciji uz poljsku akademiju, a i drugdje. Pa tko najviše ruje proti tomu predlogu? Ljubić i Brusina.«¹⁵²

Kad je 1889. Jovan Sundečić predložen za člana Akademije, a nije izabran, Ljubić je o tome nešto kazao Sundečiću pa je Rački pisao Strossmayeru: »Indiskretno bijaše od brbljavca Ljubića o tom Sundečića obavijestiti.«¹⁵³ Sundečić je pisao

147. 11/VIII, br. 70.

148. Korespondencija Rački-Strossmayer, knj. prva od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875. Ur. F. Šišić, Zagreb, 1928. Rački Strossmayeru, br. 345, od 28. travnja 1875, str. 350, i br. 322, str. 325. od 22. stud. 1874, knj. druga, Zagreb, 1929, Rački Strossmayeru 9. svibnja 1879, br. 464, str. 219.

149. IX/12, D, br. 12.

150. Nav. dj., knj. druga, od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881, br. 565, str. 220.

151. V. NOVAK, nav. dj. str. 113.

152. Nav. dj., knj. treća, od 5. jan. 1882. do 27. juna 1888, Zagreb, 1930, br. 783, str. 64.

153. Nav. dj., knj. četvrta, od 2. jula 1888. do 15. februara 1894, Zagreb, 1931, br. 1123, str. 109.

Ljubiću iz Kotora 13. studenoga 1893., ljut što je izabran Zmaj Jovan Jovanović, a ne on, Sundečić: »Ticalo se *počasnog* člana a ne *redovitog*; pa to nije smetalo ni moje inostrano podaništvo, ni moje strukovnjaštvo, ni išta drugo na bijelome svijetu; a smetalo je samo očevidno podljaštvo, većine članova, kojima je Hedervari strah u dušu ugnao, ...(...) Kakve su to Zmajevljeve izvrsnosti, koje mene nadmašuju? – Što je Zmaj uradio za opću stvar naprama meni? – Ili se njegova 'sitničarenja' mogu mjeriti s onolikoj legendam, koja sam ja iz narodnoga života crpio i u kojima sam tolike karaktere našem narodu predočio.(...)

Reci im (akademicima) brate, ako Ti ruke dodje, da od njih nijesam ništa pitao; – niti im pitam drugo, no samo da me ostave na miru. Polovini njih, mogao bih ja predavati materin jezik, ma da i ništa drugo na svijetu; a ti naučnjaci, da mene sude, da li sam čestit i poštovanja dostojan... Bijeda je to prava: i zato na ovoj prekidam. Ne držim o njima nikakva računa, kad mi tako iza leđa rade; a kad sam u Zagrebu: salamalekšu mi. Sinje ih more od mene nosilo, kad su taki tudji skutonoše, i tudje prirepice!«¹⁵⁴

Ali kad je došlo vrijeme da Ljubić ode u mirovinu, pošto se približio sedamdesetom rođendanu, Rački je pisao Strossmayeru 3. travnja 1892: »Ljubića kane umiroviti, te na njegovo mjesto postaviti profesora Brunšmida, koji je iz Vinkovaca ovamo premješten. Ljubić ima svojih mana, ali i velikih zasluga.«¹⁵⁵ Ljubić je umirovljen 8. ožujka 1892,¹⁵⁶ a njegov prijatelj i kolega, prirodoslovac Špiro Brusina, pisao mu je (na talijanskom) iz Zagreba 29. rujna 1893. da je sit tih neprestanih trzavica, da se u Zagrebu više ne cijene ni rad ni mar za znanost, ako netko ne želi biti »politička kurva« (una meretrice politica), te da njemu, Ljubiću, zavidi što je otišao u mirovinu.¹⁵⁷ Njegov nasljednik Josip Brunšmid pisao mu je iz Zagreba 17. veljače 1895, moleći ga za suradnju kao čovjeka koji je stvorio *Vjesnik*: »Ovim Vam ujedno hoću da dokažem, da ako se i u nekim stvarima s Vama stvarno ne slažem, da Vas ne namjeravam osobno vrijedjati i ono što ste Vi dobro učinili hotimice omalovažavati.«¹⁵⁸ Sam Ljubić pisao je 7. ožujka 1892. da ga je u mirovinu otjerao Iso Kršnjavi »nespretnimi firmami svake vrsti prisili me da zapitam mirovinu«.¹⁵⁹

Ljubić je u Starom Gradu sagradio novu kuću, koja je bila gotova 5. rujna 1887. Po odlasku u mirovinu sagradio mu je korčulanski brodograditelj Frano Radić (16. rujna 1892) novi brod tipa guc.¹⁶⁰ Nije dugo uživao mir u kući svog zavičaja. Umro je 1896, ali je prije smrti, na početku te iste godine dobio iznimno dopuštenje da počiva u zasebnome mauzoleju na svojoj zemlji, a ne na javnom groblju. Zbog toga je pisao caru podsjećajući ga na svoj *Dizionario* i druge radove koje mu je slao.¹⁶¹

154. *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru I(1949)*, ur. Stj. Antoljak. Ovo pismo br. 61, str. 85–86, prepisao je Ante Strgačić.

155. Nav. dj., knj. četvrta, br. 1259, str. 314.

156. IX/12, B, br. 138.

157. 11/VIII, br. 64.

158. 11/VIII, br. 60 i 61.

159. 11/VIII, br. 249. Ne zna se kome je ovo pismo, od kojeg se sačuvao koncept, upućeno.

160. IX/12, D, br. 12.

161. Isto.

Ljubićeva je zasluga što je preuzevši od Ivana Kreljanovića Albinonija kult dalmatinske municipalne samouprave i pomorske trgovine sadržajem našeg rodoljublja napravio pitanje demokracije i kulture. Kultura je pak pitanje našeg podrijetla iz Pelazga, odnosno Ilira, i naše sljubljenosti s Rimom, rimskom kulturnom baštinom i veza s Italijom, uopće s Evropom. Da njega nije bilo, čitava ta baština bila bi talijanska, a ne naša. Uz to je Ljubić tvorac našeg prošlostoljetnoga građanskog klerikalizma, koji je kršćanski, a nije ateističan; tvorac pojma suvremene laičke države i znanosti, koja je glavna briga njege te države.

Ljubićevo rodoljublje nije revindikatorsko, a daleko je od svake nacionalne isključivosti, pa ipak s tim stečevinama hrvatska nacionalna individualnost mnogo bolje dolazi do izražaja negoli u pojmovnom svijetu koji pružaju filologija i folklor, gdje se južnoslavenski narodi razlikuju slabo ili nikako. Preobilna literatura o *Hasanaginici*, s dokazivanjima da li je ta pjesma srpska, hrvatska ili muslimanska, to najbolje zasvjedočuje, a tako i jezikoslovlje, bečka slavistika i njezino naslijeđe s dugim umovanjima da li je štokavština srpska ili ne, samo srpska ili ne, sve do Dalibora Brozovića, koji je tek u naše dane uspio nedvosmisleno pokazati postojanje dvaju tipova štokavštine.¹⁶² Ljubićeve ideološke stečevine mnogo bolje izražavaju hrvatsku nacionalnu individualnost, jer ni jedan drugi slavenski narod nije bio u onako neposrednom i prisnom dodiru s morem, Antikom i Rimom, kao hrvatski, čije je težište upravo na Jadranu, što je I. Kukuljević u svom pismu Ljubiću iz Zagreba 29. studenoga 1855. i priznao, pa je pisao da »stari hvarski i ostali dalmatinski pisci, koji se nikad nisu stidili svoj jezik samo hrvatskim i svoj narod i svoju književnost samo istim imenom krstiti, znajući dobro da je uprav u Dalmaciji ne samo središće političke veličine Hrvatske, nego i svega pokreta duševnog bilo, dočim u današnjoj tako nazvanoj provincialnoj Hrvatskoj nit je bio narod hrvatski, nego slovenski ili više kranjski, niti je jezik do najnovijega vremena toliko izobražavan bio koliko uprav jedino u Dalmaciji i današnjem hrvatskom i istrianskom primorju, izamši k tomu jednu stranu hrvatske Bosne.«¹⁶³ Ljubić je dakle utjecao na I. Kukuljevića kao nacionalnoga narodnjačkog ideologa i mnogi stavovi i ideološka načela nastala su, uz ostalo, u toku diskusije Ljubić – Kukuljević, što smo već istaknuli. Sad ćemo se pozabaviti pitanjem recepcije Ljubićevih ideoloških stečevina koja je tekla preko kulturnog novinstva sedamdesetih godina, točnije preko *Vijenca*.

I. Kukuljević je u svom radu *Putne uspomene. Iz Dubrovnika, Kotora, Arbanije, Krfa, Italije*¹⁶⁴ objasnio bujni razvoj kulture u starom Dubrovniku njegovom slobodom, blagostanjem, obrtnošću i pomorskom trgovinom te dobrom javnom upravom, preuzevši time od Ljubića, odnosno I. Kreljanovića Albinonija, kult dalmatinske samouprave i stavivši ga kao uzor dobre uprave suvremenom činovništvu. Ljubićeve nesimpatije prema Dubrovniku nije dijelio, već je na Dubrovnik primijenio kult gradske samouprave i pomorske trgovine.

U nizu pjesama *Grobovi kraljeva* opisao je Solin¹⁶⁵ kao mjesto važno za buduću hrvatsku arheologiju. No to je mjesto zapušteno i zaraslo u šikaru, što je poslje-

162. *O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatsko-srpskih dijalekata*, Filologija, 1963, br. 4, str. 45–55.

163. 11/VIII, br. 202.

164. Vienac, IV(1872), br. 30–32. Osobito str. 512–514.

165. Vienac, IV(1872), str. 164.

dica tuđinske vlasti. I propast Rima opisao je povoljno kao šansu za stvaranje nove hrvatske države i time rodoljubnom raspoloženju pridao revindikatorske elemente.

»Nu od kada Solin rimski nestà
Otvori se tud Hrvatom cesta
Kopnom i po moru u nov sviet
Kraljevstvo se širi uz Hrvate,
Za nju i za dom svoj svak zna mriet!«

Premda Kukuljević ovdje ne prihvaća Ljubićev nazor o sljubljenosti hrvatske uljudbe s Rimom i o Hrvatima kao nastavljačima Rima, pa pad Rima znači pad svih zapreka za razvoj nacije, on prihvaća Ljubićev kult pomorske trgovine kao najvažnijeg elementa za razvoj nacije i time pomorsku orijentaciju Hrvata. Pitanje mora i vlasti nad morem Kukuljević je opjevao u pjesmi *Branimir*.¹⁶⁶ Tu je opisao njegovu pobjedu nad mletačkim brodovljem, što je učinilo mogućim ujedinjenje svih zemalja od Istre pa čak do Epira.

Nazor o sljubljenosti Hrvatske s Rimom i Hrvatima kao nastavljačima rimske uljudbe prihvatio je Šimun Milinović u radu *Hrvatske uspomene iz Dalmacije*.¹⁶⁷ Tu Milinović opisuje doseljene Hrvate kako zaštićuju posljednjega rimskog cara od Obara, a onda od njega primaju kršćanstvo te s njim kulturu od Rimljana. Tako Dalmacija postaje pokrajinom »gdje bani, knezovi, župani, plemići, velikaši, vladari i kralji, varoši i gradovi, prosvjeta i veleumnost, sva poviest i državni ustav najprije započe i razvi se? Kako li kolievku i svu slavnu prošlost mukom premućati?« (str. 218). No u Milinovićevu se radu ta hrvatska kultura oplodena rimskom razvija u neprestanoj oporbi s talijanskom, što nije Ljubićev nazor.

Armin Pavić je u predavanju »namienjenom krasnomu spolu«, koje je kasnije tiskano kao *O dubrovačkoj drami prema drami ostalih naroda*,¹⁶⁸ opisao dramu kao književni rod koji je od Grčke preuzeo Rim, pa Italija i Francuska i napokon Dalmacija zbog bliskog dodira s renesansnom Italijom. To je on pošao od Ljubićevog pozitivnog prikaza naših kulturnih veza s Italijom.

Ivan Radetić je u radu *Kako se dalmatinsko-dubrovačko pjesništvo razvijati počelo*¹⁶⁹ opisao dalmatinske gradove kao utočište romanskog življa u doba seobe naroda i time »starorimske naobraženosti i jezika latinskog«, mjesto »blagotvornog miešanja dvaju raznorodnih živalja« (str. 188). Time je on izravno preuzeo Ljubićeve nazore o romanskom življu u dalmatinskim gradovima kao kulturnom kvascu. On je istaknuo i povoljni položaj Dalmacije između grčke i rimske sfere.

O radu *Prošlost Dubrovnika* Ivan Augustin Kaznačić¹⁷⁰ ponovno je primijenio Ljubićev nazor o kulturi kao stečevini pomorstva i pomorske trgovine na Dubrovnik. Istaknuo je zapadni karakter Grada, pri čemu Zapad znači isto što i kultura. To pozivanje na Zapad nije imalo austrofilski okvir prvo zato što se pod Zapadom podrazumijevalo južnu i zapadnu, a ne srednju Evropu, a drugo zato što je Au-

166. Vienac, VI(1874), str. 98.

167. Vienac, V(1873), br. 11–14, 32–36, VI(1874), br. 36–41.

168. Vienac, III(1870), str. 154–160, 201–208.

169. Vienac, VI(1874), str. 188–189, 202–206.

170. Vienac, VII(1875), str. 727–729.

striji od Bečkog kongresa, a osobito od Srpanjske revolucije 1830, bilo sumnjivo sve što je dolazilo sa Zapada.¹⁷¹

Franjo Marković je u radu *Filosofijski pisci od 15 – 18. vieka u Dalmaciji*¹⁷² opisao sudjelovanje naših filozofa u evropskoj uljudbi, oslanjajući se na Ljubića, odnosno na stare dubrovačke životopisce.

Ljubićer nazor o sljubljenosti hrvatske kulture s rimskom i o Hrvatima kao neposrednim nastavljačima rimske kulture prihvatio je Franjo Rački u članku *Stolna crkva u Splitu*.¹⁷³ Pošto je istaknuo da je taj hram sagradio Dioklecijan i usporedio ga s crkvom S. Maria dei Martiri u Rimu, Rački je opisao hrvatske ornamente koji su se dodali rimskim, naglasio da je u toj crkvi govorio Grgur Ninski i dodao da je sve to bilo moguće jer smo onda imali svoju državu, koju u doba dok je Rački pisao nismo imali. Tako su Ljubićeve ideološke stečevine postale obrazloženjem uvijenog, ali konkretnog zahtjeva za nacionalnom državom.

Rački je životopis *Marko Antun de Dominis (Sa slikom)*¹⁷⁴ namjeravao napisati »ne onako suhoparno kao Ljubićev, a niti onako neprijazan Crkvi«,¹⁷⁵ ali je ipak zadržao Ljubićevu svjetovnost, pa je Dominisa opisao kao liberalnog svećenika što ima u Rimu ljubavnicu. Unio je u taj životopis i kult znanosti i laičke politike, pa je Dominis zaokupljen odnosom Crkve i države što zasijeca vrlo duboko u »prosvietu i uljudnost cieloga čovječjega roda« (str. 762). Istaknuo je njegovu pomirljivost u odnosu prema uskocima, povoljan opis protivništva kurije i papine vlasti nad svjetovnim vladarima. U ovom životopisu naći će se malo onoga čega se neće naći kod Ljubića. I odnos prema vjeri bio je sličan. Za Račkoga je vjera bila čudoredna pomoć razumu. Kršćanstvo je Hrvatima obećavalo »slobodu, jednakost i bratimstvo«. Samo razum mogao je prodrijeti do istine. Vjera za Račkog nije bila kao za prosvjetitelje suprotna razumu. S tim nazorima Rački je bio vezan uzorom državne Crkve Josipa II. i naukom austrijskog teologa Antona Günthera, koji je spojio teologiju i spekulativnu filozofiju u želji da prevlada panteističku filozofiju i obrani strogi teizam.¹⁷⁶ Sad vidimo da je Ljubićev pojam svjetovnosti i laičke vlasti snažno djelovao na Račkoga koji ga je usvojio.

Ljubićev nazor o našoj povezanosti s grčkom i starijim uljudbama kod nas naći će se u pjesmi Ante Tresića Pavičića *Otoku Hvaru*,¹⁷⁷ u kojoj pjesnik vezuje hvarski krajolik sa sredozemnim biljem s grčkim mitom:

»Od tada cieli otok, ko Parnas iliti Askra,
Zamiri mednim Febovim darom;

171. Ovdje vrijedi pogledati radove Stijepa OBADA, *O karbonarima u Dalmaciji*, Zadar-ska revija, 1975, br. 1, str. 96–99; ISTI, *Ekonomski, socijalni i politički razvoj Šibenika od 1814. do 1859. godine*, u: Šibenik, 1976, str. 343; ISTI, *Lijeve tendencije u dubrovačkom previranju 1848/1849. godine*, Godišnjak Društva historičara Bosne i Hercegovine, 16(1965), str. 91–100; ISTI, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji 1848–1849. godine*, Jugoslovenski historijski časopis, 1969, br. 4, str. 62–68; ISTI, *Napuljska revolucija u očima dalmatinskih pomoraca*, Pomorski zbornik, 8(1970), str. 727–736.

172. Vienac, XIII(1881), str. 701–707.

173. Vienac, IX(1877), str. 122–127, 140–144.

174. Vienac, VI(1874), br. 48–52.

175. U pismu Strossmayeru od 22. stud. 1874. Koresp. Rački-Strossmayer, knj. prva od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875. Ur. F. Šišić, Zagreb, 1928, br. 322. str. 325.

176. Franjo ZENKO, *Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretik »narodne« znanosti*, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, I(1975), br. 1–2, str. 37–74.

177. Vienac, XXI(1889), str. 33–34.

Često Kalijope od tad zaboravi parnaske vise
Vabljena hvarskim šumica čarom.

(...)

Tada Oreade, Pani, kozorogi Satiri, Silfi
Šuma ne bi čuli Orfeja, božanskog, divnog mladića,
Kojeg do neba zvjezdanog slave.«

I Vladimir Nazor posvetio je mnogo stihova grčkome mitu u Dalmaciji, što bi teško mogao da se Ljubićev pogled na grčku uljudbu na Hvaru kao našu nije udomaćio. No nazor o našoj povezanosti s prastanovnicima naših žala naći će se i kod naših suvremenih pjesnika kao što su bili Sibe Miličić i Ante Cettineo.

Ljubićev pozitivni lik Mletaka kao demokratske i laičke države nije se osobito daleko i duboko proširio kod nas. Prihvatljiviji je bio njegov prikaz Mlečića kao razbojnika pohlepnih na novac koji opsjedaju Zadar 1202, što je razradio Dane Gruber u radu *Obsiedanje Zadra po Mletčanih g. 1311 – 1313*.¹⁷⁸

Pa ipak je Zadar, iako poražen, uspio sklopiti povoljan mir s Mlečićima i sačuvati svoju okrnjenu, ali ipak živu gradsku samoupravu. Ovaj rad, kao i većinu drugih spomenutih u ovom radu, razmatram šire na drugome mjestu.¹⁷⁹ Ovdje ćemo se ograničiti na to što ćemo opaziti da Ljubić poznaje dvije slike Mletaka: jednu znanstvenu – u kojoj Mleci osiguravaju našu vezu i trgovinu s Italijom i evropskom uljudbom, ne miješajući se u našu unutrašnju autonomiju – i drugu iz polemike s autonomašima, u kojoj su Mlečići razbojnici pohlepni na novac te nas isisavaju. Zaključak s obzirom na Mletke kod Ljubića nedostaje, no obje te slike naći će se u Gruberovu radu.

Ljubićev nazor o našem sudjelovanju u evropskoj uljudbi preuzet će Mirko Breyer s nizom životopisa znamenitih Hrvata što su se u stranom svijetu istaknuli kao učenjaci.¹⁸⁰ Blagotvorni utjecaj i ulogu talijanske kulture u Hrvatskoj opisao je Dinko Politeo u nekrologu pod naslovom *Dr. Miho Klaić*.¹⁸¹ Tu je Miho Klaić opisan kao hrvatski rodoljub, ali sve prije negoli protivnik talijanske kulture. On je liberal, odgojen u Italiji i talijanskoj kulturi, načitan djela Giuseppea Mazzinija, Giuseppea Garibaldija i Camilla Cavoura, ima »slavensku dušu s latinskim zapadnim uzgojem«. Takvo hrvatsko rodoljublje, koje nije revindikatorsko, nacionalno isključivo, ksenofobno, oslanja se neposredno baš na Ljubićeve stečevine. Talijanska liberalna kultura kod Politea slična je po ulozi kao slika Mletaka u Ljubićevu životopisu Markantuna Dominisa.

No Ljubićeva negativna slika Mletaka ponovno uskrsava u članku Ferde Šišića *Kako je osvojen Zadar g. 1202. i kakav mu bijaše odnošaj prema Veneciji*.¹⁸² Tu Šišić opisuje Mlečiće kako guše gradsku samoupravu u Zadru.

Povoljna slika Mletaka u njegovu znanstvenom radu postala je nepovoljnom kad je ušao u polemiku s autonomašima, pa je njegova politička slika Mletaka nepovoljna. Zadovoljstvo municipalnom autonomijom Zadra, makar i suženom poslije izgubljenog rata protiv Mletaka, kod D. Gruberu posljedica je općih sumnji u demokra-

178. Vienac XIX(1882), br. 33–36.

179. *More i jadranska Hrvatska u »Vijencu«*, Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru, sv. IV.

180. *O Gvidaceriju Kotoraninu*, Vienac, XXVII(1895), str. 541–542.

181. Vienac, XXVIII (1896), br. 4–9.

182. Vienac, XXIV(1892), str. 569–571.

ciju poslije krize Narodne stranke izazvane okupacijom Bosne i Hercegovine, a pred Khuenov dolazak. Kod F. Šišića Mlečići, koji guše zadarsku autonomiju, zapravo su metaforizacija Khuena, koji je devedesetih godina sve više gušio skromnu autonomiju Hrvatske velikim ovlastima koje mu je davao položaj bana.

Ovaj pregled pokazuje da su najvažnije ideološke stečevine Ljubićeva znanstvenog rada, gotovo sve osim negativnog odnosa prema Dubrovniku, u našoj znanosti i ideologiji prihvaćene, te su funkcionirale već prema političkoj situaciji u kojoj se Hrvatska nalazila kao ugaoni kamen hrvatskoga suvremenog mentaliteta, odnosno mentaliteta našeg školovanoga građanstva. No Ljubić je stvorio i orijentacijska pitanja za našu arheologiju, prapovijesnu, antiknu i starohrvatsku, koje je sve napravio nacionalnim disciplinama. Stvorio je orijentacijska pitanja i za našu stariju povijest i književnost, a s odnosom prema Mlecima stvorio je od povijesnog pojma pitanje demokracije i svjetovnosti vlasti. Načeo je pitanje odvajanja Crkve od države. I sva ta pitanja uvijek su imala evropske vidike i orijentaciju, što je kod nas toliko važnije jer su naša nacionalna znanost, književnost i politika u 19. stoljeću bile u rukama sitnoga građanstva koje im je u naslijeđe ostavilo određene uskogrudnosti i ksenofobnosti, bez kojih se nije uvijek ni moglo. Ljubić je od toga bio daleko, a bio je uz Račkoga i Kukuljevića znanstvenik koji je djelovao na politiku i političare i kao takav bio je iznad njih. Ante Starčević i Eugen Kvaternik bili su političari i ideolozi, ali ne i znanstvenici, a to vrijedi i za veliku većinu kasnijih hrvatskih političara.

Šime Ljubić (1822 – 1896)

SUMMARY

ŠIME LJUBIĆ AND THE IDEOLOGICAL CONTENTS OF HIS WORK

Šime Ljubić (1822–1896), the historian, archaeologist, philologist and archivist is considered as an important ideologist of Croat liberalism, so his scripts were examined upon their ideological contents. As a nationalist he is a descendant of West-Europe-typed nationalism. It means he is opposed to the philological nationalism of Middle and East-European type, so his vision of the Croat nation is a framework for the development of culture and democracy not an area where the spirit of the nation (Volksgeist) is to be developed. His vision of Croatia is that of the nation-heir to the Roman civilisation in early middle ages, who developed it building his own identity up out of this ancient civilisation. Our descent is not Slave only, ethnic and linguistic marks are of little and casual importance to him, but Illyric and even Pelasgic, so Croats are shareholders of the ancient world. Since the middle ages Croatia maintained (through its Adriatic ports) close links to Italy and Europe. Europe is for Ljubić southern and Mediterranean Europe, by no means middle Europe. So the south, the Croat province of Dalmatia is the culturally and economically relevant part of the nation.

His life is described as a life of an intellectual and complemented by the analyse of his books, but we see Ljubić begging for a position which will grant him leisure necessary for his investigations, we see the reasons why this position (he was appointed director of the Archaeological Museum in Zagreb) was given to him. We see him in struggle for fees, selling and reselling ancient manuscripts etc. We also see the not very gentleman-like competitions of intellectuals, their intrigues and envy. We see what archaeology meant in the forties and what it meant in the eighties, also the relations of intellectuals and politicians. Being a priest he created Croat anticlericalism who still remained deeply Catholic.